

Politikai
röpiratok.

54.

53
416

KOMOLY THEOLOGIAI
FELOLVASÁSOK,
KÖNNYELMŰ POLITIKUSOK

SZÁMARA.

ROH J. A.

nyomán közli

STEINER ÁDÁM.

VESZPRÉM,
NYOMATOTT KRAUSZ ARMIN NYOMDÁJÁBAN
1872.

b16752 005649 00

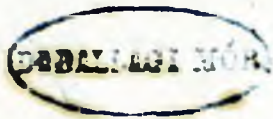
KÖNYV-ÉRTÉKELÉS

BEJÓZATÁSOK

KÖNYV-ÉRTÉKELÉS

1904

STERN

KÖNYV-ÉRTÉKELÉS

BEVEZETÉS.

I.

Isten az embert társas életre teremtette. Társas életre tanítja őt a természet szent szava, az az édes vonzalom, mely az embereket egymáshoz fűzi. Társas életre utasítja őt a körülmény, hogy többek segítségére és közreműködésére az embernek oly igen nagy szüksége van, hogy nélküle meg sem is élhet.

Azért látjuk is, hogy már a legrégebbi hajdanokban szövetkeztek az egyének, családot, községet, várost, országot képeztek, azaz: társadalommá alakultak.

Hogy ez az emberre nézve elkerülhetlen szövetkezés, a társadalom, lehetőségessé váljék, hogy midőn már megalakult, fennállhasson, sőt a jóllét és műveltség bizonyos fokára emelkedhessék; szük-

séges: miszerint a társadalom minden egyes tagja biztosítva lássa személyét és vagyonát; szükséges: hogy a társadalom tagjai egymásnak méltányos igényeit és jogait tiszteletben tartsák.

Az igények méltányos kielégítése, a jogok illő tiszteletben tartása nélkül társadalom, legalább művelt társadalom — nem is képzelhető.

Nélkülözhetetlen életfeltétel tehát a társadalomra nézve, hogy befolyása alatt álljon egy olyan erős hatalomnak, a mely képes mindenkit a jogok tiszteletben tartására bírni, s így mindenkinek személyét, vagyonát, jogait biztosítván, a társadalmat együtt- és fentartani.

A társadalomra ilyszerű befolyást gyakorló hatalom nem más: mint a kereszténység.

Ujabb időben némelyek azt hiszik, nem a kereszténység az, hanem az alkotmány, a törvények összessége. Tévednek!

Igaz, hogy a megelőzési elmélet szerint a törvény előre is kötelez; de az is igaz, hogy leginkább csak az embernek külső, *már cselekedetben* nyilatkozó tetteit szabályozza. Be a szívbe, a hol a jó vagy rossz szándék megfogamzik, nem hat az soha. Már pedig: „jogi állapothoz nemcsak az kívántatik, hogy semmi jogellenes ne történjék, hanem az is, hogy semmi *jogellenes akarat* ne létezzék. [Körösi S. Büntetőjogtan.]

Éppen ezért, mert a törvény az ember belsejére nem hat, mert a szívet és akaratot nem bírja nemesíteni, nem képes soha a társadalmat — vagy ha jobban tetszik e kifejezés a népet, fentartani.

A törvények daczára bizton megromolhatik szívében az egész társadalom. A romlást, mely az egyéneken belül történik, képes-e a törvény megátolni? Nem.

És merő romlott, vagy legalább nagyobb részt romlott emberekből álló társadalom megállhat-e? A tapasztalás, a történelem azt bizonyítja, hogy — nem.

A törvény arra képes, hogy a rosztat, a már cselekedetben nyilatkozó gonoszságot megtorolja, büntetés által. De elejét veheti-e neki? Képes-e a bűnös *akaratban* létező veszélyt elnyomni? Soha! Mert hisz a büntetés, mindig csak az elkövetett bűntény *után* következik. A büntetéstől való előleges félelem, szintén keveset tehet ez érdemben: mert az ritkán oly nagy, oly erős, mint a mily nagy és erős a szenvedély, mely az embert a rosztá hajtja. Azon felül, a büntetéseknek az a borzasztó hibájuk van, hogy mindig egy kibuvó ajtót tárnak fel a gonosz ember előtt, azt az erősen csábító gondolatot, hogy: *hátha* sikerül a büntetést kikerülnie!

És vajjon a tolvaj, a váltóhamasító, a csaló

stb. azt a *biztos* nyereséget, melyet maga előtt lát, nem fogja-e eléje tenni azon *valószínű* büntetésnek, a mely csak *talán* következik rája? Az emberi törvény, a törvényszabta büntetések, a mint e rövid vonásokból is bőven kitűnik, nem képesek erényes, megbízható, becsületes polgárokat nevelni. Már pedig a társadalomnak ilyenekre oly nagy szüksége van, hogy nélkülök nem képes magát fentartani.

Kell tehát, okvetlen kell, hogy a társadalom olyan hatalom befolyása alatt álljon: mely képes a belső emberbe is benyulni, képes az indulatokat és szenvedélyeket fékezni, az akaratnak nemes irányt adni. Kell, hogy a társadalomnak minden tagja olyan törvényektől függjön, melyek soha ki nem játszhatók; olyan jutalmazó és büntető birót tiszteljen, kinek részéről egyfelől az elismerés a jutalom, másfelől a büntetés, mulhatlanul mindig bekövetkezik.

A társadalomra ily. — hogy ugy fejezzem ki magamat — mindenható erővel befolyó hatalom, nem más — mint már fentebb is mondám — mint: a kereszténység.

A kereszténység ugyanis minden embert egy láthatatlan, de azért mégis megvesztegethetlen biró, saját lelkiismerete ítélőszéke elé állit. A kereszténység azok számára is, kik itt a törvények fölé helyezik magukat, kiket azok villáma, mely több-

nyire lefelé sujt, és így a magasban állókat ritkán találja; azok számára is, kik elég ravaszok az emberi törvények kijátszására — kilátásba helyezi azt a mindentudó igazságos bírót, ki ott, a csillagok felett ítél. A kereszténység mindenki fölébe dörgi a megdőbbentően nagyszerű igazságot — öröklét... és abban örök jutalom vagy büntetés; és így minden *isteni, de egyuttal emberi törvényre is a szentesítést, egy egész örökkévalósággal nyomja.*

Vegyétek ki az ember kebléből a lekiismertességet, az igazságos Istenben való hitet, az örök jutalom reményét, és az örök büntetéstől való félelmet, és mi marad meg az emberből? Az állat, a vad állat, melyet semmi sem fékez, mely indulatait és szenvedélyeit követi mindenben, mely rabol, gyilkol, gyújtogat, romba dönti a tulajdon hazája nagyságát hirdető műemlékeket, mely annál iszonyubb pusztítást visz végbe, minél tanultabb.

Világos: hogy ilyen egyénekből álló művelt társadalom — a lehetetlenségek közé tartozik.

II.

Szerfelett sajnós, sőt a komoly szemlélőt mélyen megrendítő jelenség az: hogy e megdönthetetlen, kézzel fogható, egyszerű igazságot, nagy politikusaink, hangosan hirdetett bölcseségük és mély belátásuk daczára, vagy nem akarják, vagy nem bírják belátni.

Ha nem *akarják* belátni, ez nyilván azért van: mert a tömjén-füstfelhők, melyekkel a modern liberalismus körülveszi tudós fejüket, a kereszténység ellen intézett folytonos támadásaikért, oly kedves illatnak, hogy nem kívánnak belőlük kibontakozni; ha pedig nem *bírják* belátni, akkor kérjük őket, ne dicsekedjenek oly nagyon mély belátásukkal; ellenkezőleg ismerjék el, hogy semmi belátásuk sincsen.

A kertész, ha kedves virágágyat ápol, s észreveszi, hogy gyengéden ápolt növényeire a napsugárnak kedvező befolyása van, sőt elkerülhetetlenül szükséges rájuk nézve, — oktalan, ha e sugárt

holmi árnyéktartó ernyővel elhárítja róluk. A társadalomra a kereszténység befolyása kedvező, sőt nélkülözhetetlen lévén, nem világos-e: hogy oktalan mind az olyan politikus, ki e befolyását a társadalomra megsemmisíteni igyekszik? Okosság-e a szenvedélyek egész fegyvertárát kimeríteni, csatába vinni, és döngetni, ingatni vele a társadalom legbiztosabb alapját, a kereszténységet? Okosság-e könyvtárszámmra alkotni olyan törvényeket, melyek a keresztény tanok üdvös befolyását az emberiségre megnehezítik, egészen lehetlenné teszik? Okosság-e a társadalmat régi kipróbált erejű alapjáról lemozgatni, és egy újra, olyanra helyezni át, melynek hordképességét nem ismerjük, melyről nem tudjuk, vajjon elég szilárd lesz-e arra, hogy a társadalom épületét megbirja?...

Feleljenek meg e kérdésekre bölcs politikusaink! Nem felelnek; nem, mert a feleletek által okvetlen saját fejükre mondanák ki az ítéletet. Nem felelnek, mert el kellene itélniök egész eljárásukat, a kereszténység ellen viselt szenvedélyes hadjáratukat.

És ha megfelelnének? Még az sem mondana mindent, az sem mondana semmit. Akkor ugyanis egy lépéssel közelebbről támadjuk meg az immunitás védőfala megül harczó drága személyüket, és azt kérdezzük: hol van hát az alap, melyre a tár-

sadalmat helyezni akarják? Mutassák meg a bázist, melynek rovására a kereszténységet bolygatják? Körvonalazzák elveiket, tanaikat, és győzzenek meg arról: hogy azok a kereszténységet fölőlegessé teszik, mert befolyásuk a társadalomra ép oly erős, és űdvös, mint a kereszténységé?...

E kérdésekre rendszerint keresztényellenes tudományosságukra, és annak quintessentiájára: az *anyagelvi rationalismusra* hivatkoznak. Tekintsük, vizsgáljuk azt. Talán e vizsgálatból kitűnik, hogy támadásuk a kereszténység ellen indokolt.

A rationalisticus anyagelviség egyenlő: minden természetfelettinek, minden szelleminek kerek tagadásával. Az Istent, mert szellemi lény, kizárja: helyébe trónra emeli az anyagot. A kereszténység az Isten által kinyilatkoztatott természetfeletti vallás. Azért a rationalismus azt meg nem tűri; s önök, mert rationalisták többnyire, azért csatáznak ellene. Azt akarják: hogy a kereszténység helyét az új társadalomban foglalja el a természetes ész, az észből folyó tudomány. Ennek feladata: a kereszténységet kiszorítani, az emberiségre nézve fölőlegessé tenni; megmutatván: hogy maga is képes a jognak tiszteletet szerezni, a személy- és vagyonbiztosságot, a rendet megőrizni, a társadalmat fenntartani.

De ki legyen vajjon önök közül e hatalmas

észnek képviselője? Nyilván az, kinek legtöbb esze van. Ámde ennek kipuhatolására nincs elég eszköz. A hév- és fokmérő nem alkalmas arra, hogy az ész mennyiségét feltüntesse; sem oly érzékeny sulymérték nincs, mely az ész és ész közti különbséget megmutassa. Nagy szerencse is, hogy ilyszerű mérték nem létezik, mert megeshetnék, hogy azt mutatná néha, — miszerint a mérni valóból nagyon kevés van. De sokkal okosabbak is, hogysem az ilyen méregetésekkel bibelődnének! Könnyebb végét fogják tehát a dolognak, és az ész képviselésére meghívják azt, a minnek esze éppen nincsen: *az államot.*

Ez immár az az új isten, mely előtt mind térdet hajtanak. Ebben összpontosítanak jogot, erőt, hatalmat, tekintélyt, tudományt, mindent — és azt várják tőle: hogy ezekért cserébe az áldások egész tengerével áraszsa el a társadalmat, tartsa azt rendben, mentse meg.

Nabukodonozor, Antiokhus, Nero, Caligula stb. magukat istenítették. Mikor ezt a történelemből olvassák, akkor uraim! önök felvilágosult arczán a mosolynak bizonyos neme vonul át; mely kifejezése akar lenni a szánalomnak, melyet bennük a fent idézettek együgyűsége gerjeszt.

Hát tulajdon maguk felett vajjon miért nem mosolyganak?! Hiszen itt nem is a mosolygásnak,

a hangos kaczagásnak volna helye? Azok személyt istenítettek, önök egy lépéssel tovább mennek, és egy pusztá fogalmat, az államot istenítik.

Igaz, hogy az állam e nagy kitüntetésért nem fizet hálátlansággal; sőt merő hálából alázatos szolgáljukká szegődött. Engedelmesen az önök járszálaga szerint megy, és pontosan úgy lejt, a hogyan a rationalismus vezérkönyvéből füttyölnek neki.

Önöknek például, a kereszténység nem tetszik. Nem tetszik tehát az államnak sem. Mivel azonban új istenük nem érez még magában elég erőt arra, hogy a kereszténységgel megmérkőzzék s azt győzelmes párbajban leteritse; azért guerilla harczot visz ellene; orvul egyes életszereit támadja meg, hogy így halálát lassan bár, de biztosan előkészítse. Így lön: hogy az állam elvevé a kereszténység kezéből az iskolát; hogy kicéhezteti, vagy egyszerűen elkergeti azokat, kik az ifjúságot keresztény irányban nevelték, és a felnőtteket ez irányban megtartották. Innét van: hogy lázas buzgalommal fogad el s tesz kötelezővé minden olyan törvényt, mely a kereszténység egy-egy életerét elvágja. Innét van: hogy már fölemelte a tört, melylyel szíven akarja átszurni a kereszténységet. És e tört? — a házasság elkereszténytelenítése. Azon pillanatban, midőn ezt keresztülviszik, a nő alku tárgya lesz, mint a pogányság virágzása korában. Anya,

a szó e magasztos szent értelmében, megszűnik lenni. Képzeltető-e akkor a jó család, család nélkül a keresztény művelt társadalom?

Azért mondom: vigyék még ezt is keresztül, s a kereszténység tehetetlenül terül el az önök új államistene lábai előtt, s az diadalmasan vonul be az új társadalomba; önök pedig uraim! örömujongva huzhatják a győzelmesnek szekerét, mert órájuk tűtött, czéljuk el van érve: *a pogányság beköszöntött.*

Röviden körvonalozva ez önök tana, ezek elveik, ez az irány, melyben államistenük halad, okvetlen kell hogy haladjon, s ez a végcél, melyet elér.

Ez tehát minden, — a mivel a társadalmat a kereszténységért cserébe megkinálják? Ennek rovására bénítják a kereszténység üdvös befolyását? Ezzel indokolják a kereszténység ellen viselt háborút? Hiszik-e önök maguk is, hogy ez alapon a társadalom épülete megállhat? Gondolják-e, hogy e csere becsületes? Nem az, soha! Mi részünkről alkuba sem bocsájtkozhatunk önökkel, mert tudjuk: hogy e csere által a társadalomnak, nyerni *semmit* de veszteni — *mindent lehet.*

Hogy pedig ezt ne csak mi tudjuk, hanem önök is belássák; tartsunk rövid szemlét azon gyümölcsök felett: melyek az általuk annyira ajánlott új államalapon már is érlelődtek.

III.

A rationalisticus anyagelviség, a kereszténység egyenes negatiója; az az: önök tanai és elvei, a keresztény tannal és elveivel — homlokegyenest ellenkeznek.

Nem helytelenül következtetünk tehát, midőn azt mondjuk: hogy azok eredményeinek, folyamánnyainak, a kereszténység eredményeivel egészen ellenkezőknek kell lenniök. Csakugyan azok is.

Alig néhány éve, hogy fentebb körvonalozott tanaik nagyobb körben elterjedtek. Terjedésükkel aránylagos lépést tart a kereszténység befolyásának csökkenése. És a kereszténység befolyásának hanyatlásával — a társadalom hanyatlása egyenlő fokot mutat. Ez így van, e szomorú tényt el nem vitathatják. Egy pár pillantás a társadalom testén az új korszak alatt támadt sebekre, a komoly szemlélőt meggyőzi állításunk helyességéről.

A kereszténység befolyása idejében, a fejedelmek felkent személye szent, és sérthetetlen vala.

Mióta önök tana kezdi azt felváltani, a fejedelem csak akkor sérthetetlen, — mikor hozzáférhetetlen.

A kereszténység uralkodása boldog éveiben a nép tisztelte a tekintélyt, hódolt a törvényes eljárásnak, mert tudta: „hogy nincsen hatalmasság, hanem csak az Istentől.“ Ma megtagad minden függést, szeretetével, bizalmával immár nem támogatja a kormányférfiak székeit, a királyok trónját. És lehet-e ezt csodálni? Nem, mert hisz önök di-szes emlékeket állítanak a királygyilkosok, a lázadók sirjára; s a dicsőség templomában a legkitünőbb helyeket azok számára őrzik, kik legkitünőbbek — az árulásban.

A kereszténység a föld hatalmasait igazságos-ságra, és szelidségre tanította; kivette a zsarnokok kezéből a pалlost, hogy a hatalommal, mely vele jár, vissza ne élhessenek. Megoktatta őket arra: „hogy nincs személyválogatás az Istennél“ a me-zitelen koldus, és a nehéz biborban járó herczeg, Isten előtt egyformán por és semmi; mert nem különböztet meg az ő szemében semmiféle korona, csak az erény koronája. A kereszténység a fejedel-mek fölé oda helyezte az Istent, azt tanítván: hogy eljő majd az óra, melyben azok is, kik ítélnek, meg fognak ítéltetni.

Ez örök ítélőszéket önök ledöntötték. A ha-talmasoknak immár nincs ítélő bírójuk, csak a köz-

vélemény, s legfőlebb a történelem. Ettől a fórumtól ugyan nem igen kell tartaniok! Mert ki csinálja a közvéleményt? Az ujságírók. És nem-e eladó azok legnagyobb részének tolla? Nem szegődnek-e szivesebben a jól fizető hatalmasnak, mint a nem fizető szegény igazságnak szolgálatába? A történelem hirhedt ítélőszékétől való rettegés vajjon meddig fogja visszatartani a koronás főket a zsarnokságtól, az igazságtalanságtól? Meddig fogja fékezhetni bennük a hódításnak, anektálásnak erős vágyát? Bizony nem soká! Kivált nem az a most lábrakapott hizelkedő, talpnyaló történelem, — mely soha sem itéli el, hanem mindig magasztalja a győztes félt; mely minden pillanatban készen áll arra: hogy a dicsőítés virágaival hintse be a diadalmos után azon gyászos sikokat, melyeken előtte való nap, — népgyilkos csatákat vít.

A kereszténység lelkiismeretes jellemes, becsületes férfiakat nevelt; olyanokat, kikre mindent lehetett bizni, kikben minden körülmény között meglehetett bizni.

Ma a lelkiismeretesség, jellem, becsület, üres fogalmak, melyeknek a valóságban nem felel meg semmi. Kisérjétek figyelemmel az elveitek behatása alatt nevelkedett ugynevezett jellemes férfiakat, s látni fogjátok: hogy valahányszor a diadal más zászlóhoz szegődik, ugyanannyiszor változnak ők is.

És a becsületességgel? szintén így vagyunk. Jól felfogva ama kifejezésnek értelmét, az ma nem egyéb: mint arra fordított gond, hogy gazságainkat úgy űzhessük, miszerint a világ észre ne vegye és szemünkre ne lobbanthassa; nem egyéb: mint az a tudomány, ügyesen kötni be a világ szemét. A mély vizek felülete sima, gyönyörűen visszatükröződik rajtuk az ég, de mélységükben sár, szirtek, és örvények rejlenek. Ilyenek a ti becsületes embereitek! Felül simák, a becsületesség képét tükrözik vissza, de belsejükben az önérdék telhetetlen mély örvénye rejlik, mely minden pillanatban kész elnyelni az idegen vagyont. Lelkükben az önzés bálványistene trónol, melynek oltárán készek feláldozni legkedvesebb barátjukat is; mely előtt hamis váltót kiállítani, csalni, lopni, sikkasztani, mindent lehet, ha ravaszságuk elérkezettnek véli arra az alkalmas pillanatot. Innét van: hogy soraitokban alig találtok már elég alkalmas egyént a közvagyon kezelésére, hogy a ki keveset lopott, nyilvános gyűlésben megtámadja azt, ki — véleménye szerint — többet tett zsebre; — de csakis azért, hogy mért nem adott neki is alkalmat a nagyobb mérvű ilyenmű gazdálkodásra. Innét van: hogy kiknek vagyona kereskedésben, póstán stb. forog, folytonos félelmeket állanak ki, mert nem tudják melyik pillanatban teszi őket tönkre egy-egy or-

szágos zsebmetsző. Innét van: hogy százezerekre megy azon összeg, melyet az állam évenként az ilyenmű károk megtérítésére fordít. Innét van: hogy nem vehetünk kezünkbe egyetlen egy hirlapot, melyben ne volna szó, egy százezerekkel Amerikába illant ügynökről, ezereket sikkasztott póstakezelő- vagy adótisztról. És miért ne tennék? Hiszen kiirtottátok belőlük az örök büntetéstől való félelmet?! A ti büntetéseket... azt meg mindig van *remény* kikerülhetni. Mikor ez a remény is elenyészik, — egy adag méreg, egy golyó, garasos kötél, megteszi szolgálatát. — Annak ára? még az is a megkárosított felek pénzéből kerül ki, s rájuk nézve szerencse, ha a tolvaj a Dunába öli magát, — mert ez esetben halála ingyenbe van.

A szegény munkásosztály, a kereszténység befolyása korában, békével tűrte szegénységét, dolgozott; minden szenvedésének, tűrésének bőséges jutalmát — az élet után, az örökkévalóság paradicsomában reménylette elvehetni. Ti elraboltátok tőle ez édes reményt! Nem csoda tehát, ha már itt e földön akar nemcsak élni, de sőt élvezni is. Azért nem *kér*, hanem *követel* munkabért; annyit, a mennyi elég arra: hogy itt a földön alkothassa meg magának a paradicsom azon nemét, mely felfogásának megfelel. Örökké való örömekre nem számít többé, keres hát magának másnemű öröme-

ket, olyanokat, minőkkel a sör- bor- és egyéb házak kínálják. Ámde ezek költségesek, azért nem fogadja el a munkabért, melyet ajánlanak neki, hanem maga határozza meg, a nyereség hányadrészeért dolgozik. Ha azt meg nem adják neki, akkor tömegesen megszűnteti a munkát, (strike-ol) az iparnak éppen azon ágában, melyre a társadalomnak legnagyobb szüksége van; s jól kiszámított előrelátással éppen azon pillanatban, melyben a társadalomnak arra legégetőbb szüksége van. Nem ezt hívják-e munkáskérdésnek? Nem-e az önök tanainak kifolyása ez?

A vagyonos máskor ismert mértéket gazdagodásában, nem a vagyont tekintette az egyedül jónak; a kereszténység arra tanította, hogy az csak eszköz, mely által jót tehet, s a legfőbb jót, az üdvösséget, megszerezheti. Ma a gazdagodásnak nincs határa. A kit a szerencse milliók közé ültetett, folytonosan új milliókért szomjuhozva Tantalus kínjait szenvedni át. Szive a könyörületre vajmi ritkának lévén, millióival a piacot monopolizálja, s a kevésbé gazdagot, mert vele a versenyt ki nem állhatja, tönkre teszi. Azért a szegényebb ellenséges állásba helyezkedik vele, vagyonában osztozkodni kíván, s mikor út az alkalmas óra, erőszakkal támadja meg azt. Nem ezt mondjuk kommunis musnak? És ezt a sötét szörnyet, mely rettegésben tartja Európát, nem-e önök idézték fel?

És mit tehetnek pusztításának megakadályoztatására? Semmit. Mert megingatták a tulajdonjog sérthetetlen alapjait, midőn a legaljasabb commu-neardnak példájára, szentségtelen kezüket a törvényhozás sérthetetlen keztyűjébe bujztatva, idegen javakra nyujtották ki.

Igaz urak! hogy önök a rend, a személy- és vagyonbiztosság megőrzésére, egy szóval kifejezve: a communisticus hajlamok féken tartására, nagyon sokat tesznek; a mennyiben nagyon sok katonát szavaznak meg az állam rendelkezésére. Dicsekedhetnek nemsokára azzal, hogy egész országokat roppant kaszárnyákká alakítottak át. Az azonban elkerüli mély belátású diplomaticus szemeik figyelmét, hogy ez óriás seregek nagy része a szegényebb osztály fiaiból kerül ki, s így nem idegen a communismustól, szeretne osztozkodni, a vagyont arányosabban felosztani. És ha a communismus, mely ragadós mint a cholera, átcsap soraiiba, ez önök által fölfegyverkezett és begyakorlott milliókkal mit és kit állítanak szembe? Hogyan fékezik meg őket? Talán az eskü tartsa őket hűségben zászlaik mellett? Az az eskü, melyet egy önök szerint nem létező Istennek tettek? . . .

Azt sem veszik észre, hogy e xerxesi seregek eltartása az államok minden vagyonát fölemészti. Kényszeríti a kormányt arra, hogy mesés össze-

geket költsön, és e mesés összegeket az adózók zsebéből zsarolja ki. Kényszeríti arra, hogy a pénzt folyton gyártsa, és mikor annak megfelelő értékét előteremteni már nem bír, papirjainak értékét egyszerre devalválja, felére szállítsa le. Hiszen most sincs már az állam papirjainak valódi értéke, csak névleges.

Hát mi ez? nem-e a más vagyonának ügyes elchangirozása? Nem látják-e be, hogy az önök új istene a legvakmerőbb szédelgővé, a legügyesebb zsebtolvajjá aljasult?

Folytassam-e még? De minek!

Az tagadhatatlan tény, hogy a társadalom épülete, mint egy magasztos dóm megható nagy-szerűséggel emelkedett fel, míg keresztény szilárd alapon állott; de tagadhatatlan tény az is, hogy mióta önök régi alapját bolygatják, és izlésüknek megfelelőleg átalakítani akarják, — a társadalom temploma minden ízében megrepedt. minden pillanatban összedőléssel fenyeget.

Hagyjanak fel hát uraim! a kereszténység befolyásának gyengítésével! Nem képesek önök a kereszténységért a társadalmat kárpótolni semmivel!

IV.

Humboldt Sándor dél-amerikai utjában egy magas hegy tetejére törekedett. Ámbár oly sűrű köd fogta körül, hogy alig látott tőle, kitartó szorgalommal egyre fölebb és fölebb hatolt. A nap egyszerre szétveré sugaraival a sűrű ködfátyolt, és ekkor Humboldt összerendülve azt vette észre, hogy egy kiegészített vulkán nyílásának szélén áll. Még néhány lépés előre, s menthetetlenül a mélységbe zuhan. — (Streiflichter H.) — Így viszik önök a társadalmat vakon mindig közelebb az örvényhez, melybe menthetetlenül elbukik, ha megkezdett utjokon még tovább is haladnak.

Az isteni gondviselés gondoskodott arról, hogy egy pillanatra a ködfelhők eloszoljanak szemeik előtt. Gondoljanak vissza 1871. májusi napokra, akkor talán megnyílnak szemeik. Az égő Párizs rémes világosságot vet az örvény szélére, melyhez a társadalmat vitték, ha akarják önök látni, láthatják azt. Vajha látnák, és vajha e látás rábírná önöket,

hogy az ellenséges álláspontot, melyet a kereszténységgel szemben elfoglaltak, feladnák! Vajha e látás huzamos időre megszüntetné azt a leirhatatlan könnyelműséget, — melylyel önök a kereszténységgel elbánni szoktak! Ez indokolatlan, tehát oktalan könnyelműséget csökkenteni feladatuk a jelen soroknak is. Nagy feladat, melynek megoldására csak egyetlen egy mód van még. Ez egyetlen módot választottuk tehát

És ez az: *a kereszténység alapítóját, az úr Jézus Krisztust helyezni vissza istenségének azon fényes trónjára, melyből rationalismusuk már-már kiemelte őt.* Következő komoly theologiai leczkék tehát azért készültek: *hogy a könnyelmű politikus urakat a kereszténység alapítójának istenségéről meggyőzzék; hogy elhitessék velük: miszerint nincs más összetartó és fentartó eleme a társadalomnak, csak a nazarethi bölcs tanítása, a kereszténység.* Olvassák e leczkéket annyi figyelemmel, a mennyit tárgyuknak roppant magasztossága, fontossága, és kivitelük remeksége méltán megkövetel. Krisztus istenségéről meggyőződven belőlük, talán csak be fogják látni: *hogy egy Istennél valami jobbat, az emberiségre nézve üdvösebbet nem képesek kigondolni, teremteni.* Ha pedig egy Istennél is dicőbbre, nagyobbra hiszik magukat képesítve, akkor kétségbe kell esnünk józanságuk felől, mert

akkor elbizakodásuk elérte azon magas fokot, mely fokon — Nabukodonozor megbolondult, és hét esztendeig szénát evett mint az ökör, testét az égi harmat öntözte, szőre megnőtt, és körmei, mint a ragadozó madaraké, míg végre megismeré: „*hogya fölséges Isten uralkodik minden országokon, és a kinek akarja, annak adja azokat.*“

A tudós szerző zárszavaival élünk befejezésül mi is, azt mondván: „Két ut van előttünk. Az melyet Krisztus kijelölt, s az melyre önök terelték a társadalmat. Nincs más, nem lehet más alapja a társadalomnak, más civilisatiója a népeknek, mint az: *melyet Krisztus tanított, a kereszténység terjeszt.* Választani kell! Vagy térjünk vissza ismét Krisztushoz, vagy vigyük neki az emberiséget a — pusztulás örvényének.

STEINER Á.

I.

A kérdés: Isten volt-e Krisztus? döntő az egész kereszténységre nézve. Mert ha Krisztus csak ember volt, ámbár a legbőlcsebb, legtökéletesebb ember: akkor a vallás, melyet tanított, csupán emberi vallás; tehát annak elfogadására senkit sem lehet kötelezni, sőt mindenki kénye-kedve szerint változtathat rajta. De ha Krisztus Isten volt, a szentháromságnak második személye, az, ki az időnek teljében valóban emberré lett: akkor a kereszténység az egyetlen Isten által kinyilatkoztatott, igaz vallás, melyet elfogadni minden embernek kötelessége.

A kereszténység igaz voltáról, roppant becséről, e szerint úgy győződünk meg legkönnyebben, a fontos ügyre nézve tisztába úgy jövünk: ha megfelelünk a kérdésre: *Isten volt-e Krisztus?* Következő sorok feladata tehát e kérdést könnyű, mindenki által felfogható modorban tárgyalni. Hogy ezt tehessük, okvetlen szükséges, erős, biztos, történelmi alapra helyezkednünk.

Ha azt mondjuk: 18 száz, és ennyi meg anyyi esztendő előtt, élt Palästinában egy férfi, ki-nek neve názareti Jézus Krisztus vala; ha azt mondjuk: hogy ezen férfi tanítása és csodatételei által nagy feltűnést okozott, s hogy végre keresztre feszítették; Krisztus élettörténetét a lehető leg-rövidebben vontuk össze. A mit e leírásban állítunk, azt egyetlen egy keresztény, zsidó, mahomedán, de pogány sem meri tagadni. Más szóval ez annyit tesz: Krisztusnak történelmi létezése és keresztre feszítése oly való tények, melyeket az egész világ elismer, nem tagadhat, soha nem is tagadott. Ha tovább megyünk és azt kérdezzük: miért feszítették meg Krisztust? valamennyi keresztény, zsidó, mahomedán és pogány, minden ember, ki csak valamit is hallott Krisztusról, azt feleli: azért feszítették meg Krisztust, mert magát *Istennek, Isten fiának*, a világ megváltójának vallotta. Azaz, hogy Krisztus magát az Istenség egyik személyének, a világ megváltójának mondotta, olyasmi a mit az egész világ tud. Lehetetlen is azt nem tudni, mivel az evangéliumokban világosan meg van írva. Krisztus számtalanszor nagy néptömeg előtt ismételve Istennek mondotta magát, sőt azon okmányokból, melyeknek alapján halálra ítélték, világosan kitűnik hogy még a törvényszék előtt is azt állította magáról, állítását esküvel is erősítvén: miszerint ő

csakugyan Isten fia, a világnak ígért megváltó légyen.

Krisztusnak ezen önmagáról való nyilatkozatát, tüzetesen szemügyre kell vennünk. A főpap, mint a legfőbb ítélőszék elnöke, Krisztust az élő Istennek nevére kéri, mondja meg igazán: vajjon ő e a messiás, a Krisztus, az áldott Istennek fia!? — (Márk. 14. 62) — Vegyük figyelembe:

1) *hogy az ítélő-bíróság törvényes volt; maga Krisztus is ilyennek elismerte;*

2) *hogy a kérdés nagyon világosan, határozottan volt fölteve.* Nem azt kérdik ugyanis Krisztustól: ha vajjon az Istennek kegyelemből fogadott fia, vagy barátja-e? Nem; mert hisz ilyen értelemben minden izraelita Isten fiának s barátjának tartotta magát. Ha Krisztus csupán ennyit állít vala magáról, állítása soha birói vizsgálat tárgya nem lehetett volna. Krisztus azonban világosan, határozottan *Isten egyszülött fiának vallá magát, s mint szavaiból kitünik azt is mondá: miszerint az Isten-ség minden tulajdonsága megvan benne.*

3) *Hogy vallomását esküvéssel kellett megerősítenie. Végre:*

4) *hogy e kérdés oly fontos, miszerint bátran elmondhatjuk, hogy mindazon kérdések között, melyeket valaha a földön föltettek vagy még ezután föltehetnek, a legfontosabb; akár az Isten*

dicsőségére — akár az emberiség üdvére való vonatkozásában tekintsük azt.

Világos tehát, s abban mindnyájan egyet is értünk: hogy ha Krisztusban *csak egy szikra becsületesség volt*, e kérdésre csak igazat, a legszen-
tebb igazságot felelhetette. Még kétértelmű választ sem adhatott, mivel az is egyenlő leendett a hamis esküvéssel. És mit felelt Krisztus? Kereken azt, hogy: „*én vagyok*“ (Sz. Márk. 14. 63.) Hogy pedig az *Isten fia kifejezés* értelményére nézve a gyanunak még árnyéka se támadhasson, kijelenté birái előtt azt is: hogy atyjának dicsőségében az égi felhőkben eljövendő, az összes emberiséget megítélni. (Sz. Márk. 14. 63.)

Erre az elnök a biráknak azt mondá: hogy véleménye szerint fölösleges más tanukat is kihallgatni; hiszen hallottátok — úgy mond — a káromlást saját szájából. Mit ítéltek!? (Sz. Márk. 14. 64.) Mire mindnyájan, és ezt jól jegyezzük meg, *mindnyájan* azt felelték: méltó a halálra. Tehát a birák közül egyetlen egyikben sem keletkezett kétség, sem a kérdés határozott, világos volta, sem a felelet értelményére nézve. Egyhangulag, minden habozás nélkül kimondják a lehető legnagyobb büntetést, *a halált*. Krisztus jól hallotta, mire magyarázzák szavait, hallotta, hogy úgy fogják fel azokat, mint a lehető legnagyobb káromlást. Hallotta azt

is, hogy a lehető legelvetemültebb embernek nyilatkoztatják, s kimondják fejére — a *halált*. Talán vallomását megváltoztatta, vagy másként igyekezett értelmezni? Egy szóval sem. Érezte, fájdalommal érezte, hogy nyg bánnak el vele mint istenkáromlóval. Szavait még sem vonta vissza, nem magyarázgatta, nem csürte-csavarta. Ellenkezőleg, egyáltalán semmiféle kérdésre immár egy szóval sem felelt, mert tudta, hogy egy szavával mindenre elég világosan s érthetően válaszolt. Mint a bárány, melyet megölni visznek, megnem nyitja száját. ugy megyen Krisztus néma szótalansággal a gyálázatos vesztőhelyre. Ajakit csak is a kereszten nyitja meg azért, hogy atyjától gyilkosai számára bocsánatot kérjen. A szegény megtérő latornak megígéri mennyek országát, s azután lelkét atyjának kezeibe ajánlja. Tanuskodnak mindezekről a pöriratok. Ez az mit a keresztények hisznek.

Krisztus igazat mondott-e vagy hazudott? — Ez a *döntő kérdés*, melynek megoldásától függ minden. Ha igazat mondott, kell, hogy mindnyájan térdre boruljunk előtte s imádjuk őt. Ha igazat mondott, a keresztény hit Isten által kinyilatkoztatott szent igazság; a keresztény ember reményeinek temploma sziklaszilárd alapon áll.

Ha azonban Krisztus hazudott, csak két eset lehetséges, u. m:

Vagy *szándékosan*, tudva és akarva hazudott, nem csupán a nép előtt, hozzá intézett számtalan beszéde alkalmával, hanem esküvéssel a bíróság előtt is. Öntudatosan sajátította magának, bitorolta az Istenség minden tulajdonságát, jogát; öntudatosan kívánta s követelte azt, hogy az emberek benne higgyenek, reményljenek s őt mindenek felett, mindennél, atyjuk-anyjuknál, fivérüknél, feleségük- s gyermekeiknél, még tulajdon maguknál is inkább szeressék. És hogy e világra szóló csalásnak hitelt szerezzen, egész nyugalommal, szelidséggel ment a halálba. Főlesdett atyjához, hogy ellenségeinek megbocsásson; haldokolva megígérte egy gonosztevőnek mennyei országát; utolsó sóhajával is hazudott, végső leheletével is csalt. Van-e szó, fogalom, mely elég gyalázatot foglaljon magában eljárásának megbélyegezésére?

Vagy ábrándozó volt, s csak *képzelte magának*, hogy Isten fia; a világ megváltója. És ez örület annyira erőt vőn rajta, hogy ki nem józaníthatá belőle semmi; sem a legborzasztóbb kínok, sem maga a véres halál.

Ez esetben mit tehet a világ mást, minthogy szánakozzék fölötte?

Műndezekből immár az következik, hogy miután az egész világ által elismert, tagadhatatlan tény, miszerint Krisztus magáról azt állította: hogy

Isten fia; az atyával ugyanazon egy lényegű és természetű Isten; messiás; a világ megváltója; miután ezen állításáért a kereszten kínos halált is szenvedett; vagy:

*hinnünk kell benne, s imádnunk kell őt, vagy:
mint elvetemült csalót, meg kell vetnünk;*

vagy végre:

tőle, mint gyógyíthatlan őrülettől, szánsalommal kell elfordulnunk.

A racionalisták abbéli kísérlete, hogy e vagy-vagy szarvasokoskodásnak kelepczéjéből kimeneküljenek, nem sikerült. Tudják azt, hogy a kereszténységtől könnyen bucsut vehetnének. De egyrészt még is röstellenek végkép szakítani a kereszténységgel, más részt meg sokan közülök feleségestől gyermekestől, mint tanárok, stb. a kereszténység után élnek. Mivel azonban vallásuk nincs, a keresztény hitből mind azt, mi természetfeletti, isteni, kimustrálják; s egyszerű természetes emberi reliigióvá deformálják. Mivé is teszük Krisztust? Szerintük Krisztus nagy bölcs volt, ki öntudatával birt annak, hogy a moral, melyet tanít, igen szép. E szép erkölcsant az emberek iránt való szeretetből, szerette volna az emberek által elfogadtatni. De hogy ez sikerüljön, tekintélyre kellett szerttennie. A babonás zsidó nép az idő tájban várta, hogy valami messiás — Isten fia — az emberiség meg-

váltója-féle jöjjön el, a hogy azt az ugynevezett próféták megigérték. Vajjon mit cselkedett hát Krisztus? Fogta magát, s kortársai rajongását felhasználta. Messiásnak, Isten fiának kiáltotta ki magát. És ime! minden sikerült! hittek neki, s így lőn belőle a legnagyobb reformátor, az emberiség legnagyobb jóltevője. A racionalisták s felvilágosultak az így felfogott Krisztust szerfölött magasztalják, sőt tanítványainak vallják magukat, — a nélkül azonban, hogy istenségében hinnének. Részünkről mit szólunk az ilyen felfogáshoz? Minő véleményben legyünk a racionalisták logikája és erkölcstana felől? Szerintük ugyanis Krisztus sem több, sem kevesebb — *mint csaló*. De a csalásbau *nemes* szándék vezérli. *Az igazságot* a legalávalóbb *hazugságra* alapítja, s az erkölcs birodalmát a legingoványosabb gonoszság talajára építi. A *nemes cél* szentesíti nála a *legalávalóbb eszközöket*. És a racionalisták?... Mindezek daczára tisztelettel, csodálattal adóznak neki; magasztalják, mint az emberek legszentebbikét, más vallásról hallani sem akarnak, csupán csak arról, melyet ő hirdetett; e vallásba helyezik minden reményüket, mint erre, — mint a más világra nézve! — Ha már ezen emberek elég elvetemültek arra, hogy Krisztusra tulajdon gonoszságukat ráfogják; készek arra is, hogy bolondságaikat szintén neki róják fel. — Csakhogy

azt kell jól figyelembe venni, megjegyezni, hogy Krisztust: nem *erkölcsstandért* támadták meg, nem erkölcsstanáért feszítették keresztre; hanem egyes egyedül azért: *mert Isten fiának vallotta magát*. Nem igaz tehát, a mit mondanak: hogy a messiási — az isteni méltóság, szóval a természet feletti, mi benne és tanításában volt, csak *eszköz* vala, erkölcsstanának életbeléptetésére. *Ellenkezőleg*, az áll: hogy a természetfeletti volt a legnagyobb szálka az emberek szemében, az nehezítette meg erkölcsstanának az utat az emberek szívéhez. Most is, a rationalisták s a hitetlenek egész serege, mit támad meg? Erkölcsstanát? Nem! Krisztus istenségét, s mindazt, mi tanításában természetfeletti. Azt a Krisztust, kit a rationalisták állítanak szemeink elé, a becsületes emberek sorába be nem fogadhatjuk, Krisztus tehát vagy az, kinek magát a törvény előtt esküvel vallotta; vagy semmi, épen semmi az emberiségre néve. Valaki Krisztus istenségét el nem fogadja; annak okvetlenül el kell vetni összes tanítását, az egész kereszténységet.

A szigorú következetesség azonban azt kívánja, hogy a kereszténységgel együtt elrugjunk mindent, mi vele jár, mindent mit a kereszténység áldás gyanánt az emberiségre áraszt. Mert mikor a házasságot felbontjuk, a hozományt is kell hogy vissza szolgáltatassuk. Tessék hát atyámfia végig menni 18

századon; ragadd ki a népek életéből az ismeretek roppant összegét, a felvilágosodást, az erkölcsöket, a boldogságot, a vigaszt, az egész műveltséget, egy szóval mindent, a mit a kereszténységnek köszönhetnek; kezd meg az irtás e művét a hajdankorban, az álműveltség által korcsokká nevelt népeknél, s folytasd azon szerencsétlen barbároknál, kiknek fogalmuk sem volt egyébről, mint vadászat-, halászat-, háboru-, és emberevésről, mindaddig, míg a kereszténység közéjük nem szállott, s gyengéd kézzel a műveltség azon magas polczára föl nem vezette őket, melyet ma elfoglálnak. Irtsd ki, foglald össze, dobd el mind ezt! Mert hisz felfogásod szerint nem más az, hanem a legszemtelenebb csalásnak, a legaljasabb ámitásnak gyümölcse! Képes vagy-e ezt tenni? Ha igen, — akkor ráadásul dobd el saját józan eszedet is, s tagadj meg minden igazságot.

El nem vitathatod, hogy a Krisztus istenségében való hitet tekintette az összes emberiség mindenha a kereszténység alapjának. Nem tagadhatod azt sem, hogy 18 század óta a kereszténység volt a művelt nemzetek vallása. Nem vonhatod kétségbe, hogy 18 száz esztendő alatt azon számtalan myriád ember között, kik a föld kerektségén éltek, akadt egynéhány millió alapos műveltségű, tudós, gondolkozó, kutató fő is. Nem tagadhatod, hogy ezek ko-

molyan keresték az igazságot s nem volt rá okuk, hogy önmagukat ámitsák, hogy csalódásban éljenek, hogy a kereszténység nehéz igáját sajátkezűleg vállalkra emeljék és hordozzák. Talán ezek mind tévedtek, s egy hazug, őrjüngő zsidó által elhagyták magukat ámitani? Ha igen; akkor minek hivatkozol annyit az oktalan emberi észre? Hogy bizhatol oly igen saját eszedben?

Az eddig mondottakból világos először:

hogy ki Krisztus istenségében nem hisz, az magát kereszténynek nem mondhatja;

másodszor: hogy Krisztus istenségében, messiási méltóságában, — miután arról a bíróság előtt, eskü alatt vallomást tett, s vallomását halálával is megpecsételte, — kételkedni nem lehet.

A keresztények üldöztetése korszakában ha valaki a máglya s kinzó eszközök láttára e kérdésre: keresztény vagy-e? határozottan *igennel felelt*, — szavának hitelességében senki sem kételkedett. Mert azért ugyan csak senki sem hazudik, hogy meghalasson, hogy megöljék.

Ámbár Krisztus szavai magukban véve kétségbevonhatlanok, hátha mégis valaki azt a kérdést támasztaná:

1) Lehetséges e vajjon az, mit Krisztus vallomásában magáról mond; lehetséges-e az is, a mi belőle következik?

2) Nincs-e Krisztusban mégis valami olyan vonás, mely feljogosít arra, hogy nyilatkozatának hitelességében kételkedjünk? Ezen kérdésekre következőkben felelünk.

II.

Lehetséges-e az, a mit Krisztus magáról mondott?

Krisztus Isten fiának, a világ megváltójának mondván magát, a kereszténység alapjává az állításából folyó következő három alaptant tette:

- a) a szentháromságról szóló tant;
- b) a második isteni személy megtestesüléséről való tant;
- c) s az emberiségnek az istenember által történt megváltásáról való tant.

A kereszténységnek e három alaptantát mindig *hittitkoknak*, azaz: olyan tanoknak tekintették, melyek értelme annyiban világos ugyan előttünk, hogy más, velük ellenkező tantételektől meg bírjuk őket különböztetni; azonban felfogásukra, átértésükre, belátásukra sohasem leszünk képesek. Mi azonban igazaknak ismerjük el őket, mert a *mindentudó*, igaz Isten tanuskodik igazságuk mellett. A nem vallási dolgok-

ban is a tanulatlan ember, tapasztalt, tudós férfiak állítására sok mindent elhisz, el is kell hinnie, a nélkül, hogy mind azt maga átlátni, felfogni képes volna.

Igaz, hogy Krisztus szavai minden kételyt eloszlathatnának bennünk arra nézve, a mit kifejeznek; de az is igaz, hogy az ember vallás dolgában rendszerint nem oly könnyen és szívesen hisz, mint másban, sőt minden ürügyet és okot felhasznál, csakhogy a hívés kötelessége alól kibujhassék. Még az ürügyeket is, kell tehát hogy elhárítsuk, miszerint senki a nem hívésre, a kételkedésre, még csak okot se találhasson.

Állítsuk tehát fel a szóban forgó tételt így: ha az a mit Krisztus magáról mondott, és esküvel is megerősített, *nem lehetetlenség*, akkor semmi okunk nincs azt elvetni, el nem hinni. Az emberi ész nem képes a kereszténység három alaptanában valami belső ellenmondást, valami lehetetlenséget találni; következésképp e tantételek igazak lehetnek. Vegyük őket sorba és lássuk legelőször:

1) *A szentháromságról való tant.* Ha a kereszténység szent könyveiben valami világosan, kétségbevonhatlan szavakkal meg van írva, az nem más, mint a tan, mely azt mondja: csak egy isteni lény, csak egy Isten van. Épen ily világosan és gyakran van szó — különösen az új-szövetségi könyvekben — a három isteni személyről, az atyá-

ról, fiuról, és szentlélekről. Meg van írva az is: hogy e három személy ugyanazon egy lényegű, természetű, mindegyikben az Istenségnek minden tulajdonsága feltalálható. E szerint *az egy*, oszthatatlan isteni lényeg három személy tulajdona. *Egy* Isten van tehát, de *három* személy. E személyek egymástól személyiségre nézve *különbözők* ugyan, de lényegre, természetre nézve *egyenlők*.

A tantételnek ezen világos előadásából látjuk, hogy nincs három isteni lény, nincs *három Isten*; csak *egy Isten van*; de ez egy Isten nem csupán egy, hanem *három* személyből áll.

Annyira tehát világos ez a tan előttünk, hogy azt minden más ellenkező tanítmánytól jól meg tudjuk különböztetni; azonban benső lényegét, hogy úgy mondjam életét az Istennek, még sem vagyunk képesek felfogni; és épen ezért azt sem állithatjuk, hogy e tétel contradictiot foglal magában.

A kopott ellenvetés, mely szerint azt mondják, mintha mi azt hinnők: hogy *három egy*; *egy meg három*, csak azok könnyelműségéről tanuskodik, kik felhozzák. Mert a keresztény tan nem azt mondja, hogy az *egy* isteni természet *három* természet, sem azt, hogy a *három* személy *egy* személy legyen. A *lényegről* azt mondjuk *egy*, a *személyről* hogy *három*. Ebben pedig semmi contradictio nincs. Mert az csak akkor támad, ha

ugyanazon *egy* dolgról valamit állítunk is, tagadunk is.

Ránk, velünk egyetemben annyi sok okos főre valami olyast fogni, mi igen kevés észről, de sok esztelenségről tanúskodik, szörnyű könnyelműségre mutat. Mi keresztények nem vagyunk oly szerénytelenek, hogy az Istenség legbensőbb lényegét, életét felfogni törekednénk. Lám, körülünk az egész természet szintén tele van megfoghatatlan dolgokkal. Ki fejt meg: mi az anyag, mi az erő, a világhosszág, villanyosság a vonzás és taszítás? Mindezek *lényege* ismeretlen előttünk, de *létezésüket*, működésüket, még sem tagadjuk. Hát ki mindezeket, s ezeken kívül annyi mást teremtett: az Isten, nem kell-e, hogy általunk megfoghatatlan legyen? Az olyan Isten, kit egész lényében megfognánk és átlátnánk, még magunknál is sokkal csekélyebb, silányabb valami volna; mivel tulajdon magunkat sem fogjuk fel. Istenről csak akkor gondolkodunk helyesen, ha elismerjük s bevalljuk, miszerint látkörünkön kívül, annál sokkal magasabban áll.

A nélkül hogy a szentháromság titkát megoldani, az észre nézve egészen megfoghatóvá akarták volna tenni, nagy elméjü hittudósaink, szent. Ágoston, Hilár, aquinoi Tamás és mások, a tévtanítók támadásai ellen győzedelmesen védelmezték azt; sőt vé-

delme közben e titkot a szemlélő emberi elméhez igen közel hozták, értelmünkre nézve ha nem is megfoghatóvá, de elfogadhatóvá tették.

Jelen füzetkének nem feladata e tárgyba mélyen ereszkedni. Egyet azonban mégis felemlítünk, s hiszszük, hogy vele minden értelmes ember bőven beérheti. Tudjuk ugy-e, hogy az ember lelke Isten képére és hasonlatosságára van teremtvé. Mint teremtmény teremtményének igen igen tökéletlen képe. Azért a lélek- s az Isten között, nem vonhatunk tökéletes párhuzamot, legfőlebb csak gyenge hasonlatot találhatunk, mely az eredetihez úgy viszonylik, mint élő, mozgó testünk, annak elmosódó árnyékához.

Mi lelküket illeti, az is lényegére nézve *egy* és oszthatatlan; s mégis *értelmet* és *akaratot* különböztetünk meg abban. Az értelem egészen más mint az akarat; az értelem működése nem az akaraté, és viszont. Egymással szembe állítva valóban egészen különböznek egymástól, s együtt véve mégis csak *egy* lelket képeznek. Igaz, hogy az örök változhatlan Istenség, melyben semmi esetlegességnek, semmi átmenetesnek helye nincsen, a léleknél sokkal magasabban áll; de bár tökéletlen képe a lélek, mégis láthatjuk belőle azt: hogy szellemi lényeknél a legszorosabb egység és oszthatlanság egyfelől; s a különbözőség más felől, nem zárják ki okvetlen egymást. A szentháromságról való tan

tehát nem foglal magában ellenmondást, sem lehetlenséget. Ha Krisztus mint tantételt felállítja nincs semmi ok rá, hogy e tanát el ne fogadjuk. Igaz *lehet*, s ha Krisztus istensége igaz, tanítása is kétségkívül az.

2) *Az Isten fiának megtestesüléséről.*

Krisztus Isten fiának, és emberfiának; igaz Istennek, és igaz embernek mondja magát. Hogyan értsük ezt? Talán az isteni lényeg az emberibe vagy viszont az emberi az istenibe ment át? Lehetetlenség, mert az Istenség változhatatlan, át nem lényegülő; a véges emberi természet pedig nem ölthet fel végnetlenséget. Azonkívül bármelyik eset megtörtént volna, Krisztus vagy csupán Istenné vagy csupán emberré leendett. Talán az isteni és emberi természet úgy lön együvé-olvasztva, hogy belőlük egészen más, egy harmadik keletkezett? Szintén lehetetlen, mert két szellemi lényeg nem lehet egy lényeggé egyesíteni, s az meg épen nem megy, hogy, a vég- és határnélküli Istenség, valamely más egésznek alkatrészévé legyen. Ha lehetséges volna is, Krisztus ismét sem ember, sem Isten, hanem valamely elképzelhetlen megnevezhetetlen harmadik lény volna. Vagy talán két Krisztus van, egyik ember, a másik Isten, kiket forró szeretet, szoros barátság kapcsolt össze?

Ez sem lehet, mert két egyén közt képzelhető, legeslegbensőbb barátság, az egymást szeretők egyéniségét nem szünteti meg. Az a Krisztus pedig, ki a földön járt, egyetlen énjében összesítette úgy azt, a mi emberi, valamint azt, a mi isteni. Krisztus tanítását úgy kell felfognunk és elfogadnunk, mint azt a szent irás kifejezi, s az anyaszentegyház különféle tévtanítók ellen bővebben kifejtette.

Azaz: a szentháromság második személye, azon mindenható isteni szeretetnél fogva, mely az első embert teremtette, a legszeplőtelenebb szüz méhében emberi atya közreműködése nélkül, emberi testet és emberi lelket vőn magára, a nélkül, hogy Istenségében bár a legcsekélyebb változást szenvedte volna; és pedig úgy vette azt fel, hogy elmondható: ez a test, az én testem, ez a lélek, az én lelkem. Így lett Krisztus isteni személyének tulajdonává, az isteni és egyszersmint emberi természet, így lőn egy személyben valóságos Isten, és valóságos ember.

Az emberi természetnek az isteni személy által való ilyszerű elsajátítása talán valami lehetetlenség? Ki merné állítani? Igaz, hogy ezt az egyesülést, mivel egyetlen a maga nemében, más ehez egészen hasonló által bebizonyítani, megfoghatóvá tenni nem lehet, s azért hittitok marad. De ezen egyesüléshez hasonlót mégis találunk a természetben is.

A növény, például, képes a föld nedvességét s a légkör alkatrészeit elsajátítani, képes azokkal saját egyediségét közleni, azokat saját énjévé átváltoztatni. Hasonlóképen teheti azt az állat, a növényekkel és elemekkel; az ember pedig az egész alárendelt természettel szemben képes erre. De ha már az egész természetben a tökéletesebb uralg a kevésbé tökéletes felett, s azt magához emelheti, akkor ki merné mondani, hogy a mindenható, legtökéletesebb teremtő nem képes az emberi természetet úgy elsajátítani, hogy isteni lényegét közölje vele, s így az egy isteni személyben két természet legyen, egy isteni, és egy emberi? Talán az ilyeszerű egyesülés az Isten méltóságával ellenkezik? Hisz ez nem történt az isteni méltóság rovására! Mert az, e közben nem szenvedett változást; az emberi természet pedig kimondhatlanul magasztosult általa, — még pedig, egy az Isten véghetetlen szeretetéhez egészen méltó cél, — t. i. az emberiség megváltása végett.

3) *Az emberiség megváltásáról.* Hogy mélyen súlydedt volt Krisztus eljöveteleg az ember, azt mindenki tudja. Daczára annak, hogy Isten a teremtett dolgok nagyszerűségében, s a természetes ész világában kinyilatkoztató magát, a legfőbb szellemi lény mégis egészen el vala felejtve. Helyét a világ minden zugában nyomorult bálványok foglalák

el, melyek személyesítői valának a romlott emberi sziv vétkes vágyainak. Nem kellett-e tehát az emberiség megmentésére Istennek magát természetfeletti módon kinyilatkoztatnia? Nem kellett-e egy minden emberre nézve kötelező, azaz *isteni tekintélynek*, közbelépni, hogy megmutassa: melyik az egyedül üdvözítő igaz vallás? Nem volt-e helyén, hogy maga az Isten szálljon a földre az emberek közé, s megoktassa őket arra: hogy az embernek, az Isten képére és hasonlatosságára teremtett embernek, az örök életre, az Istennel való boldog egyesülésre hivatott embernek, miként kell élnie?

Azonban az emberi nem megváltásának szükségessége, még sokkal mélyebb okokban gyökerezik. Világos tudatában volt annak az emberiség: hogy az örök Istenség ellen nagyot vétett, s roppant az a tartozás, melyet le kell rónia. Innét magyarázható mindazon népeknél, melyek morális érzetüket egészen el nem vesztették, az áldozatok nagy száma, az áldozatok folytonos ismétlése. Érezték, hogy elég nagy, a vétket kiegyenlítő, eltörlő áldozat, a földön alig található.

Csakugyan: van-e ember, ki nem érzi, hogy bűnös, nem érzi, hogy az isteni igazság kezébe esett? Ki azt mondja, hogy nem bűnös, az hazug, és igazság nincsen benne. Ez pedig nem csupán az emberi nemet általában terhelő eredendő bűnről,

hanem a felnöttek által elkövetett többé vagy kevésbé súlyos cselekedeti bűnökről is áll. Ha például valaki csak egyetlen egy nehéz, halálos bünt követett is el, minő annak helyzete az isteni igazsággal szemben? Mily roppant adósság terheli azt? A halálos bűn ugyanis nem egyéb: mint tiszta öntudattal, teljes akaratszabadsággal való áthágása az Isten törvényének; nem egyéb: mint a teremtmény akaratának a teremtő kinyilvánított akaratával való ellenkezése, tehát nem egyéb: mint valószínűságtól való lázadás az Isten ellen. A lázadásnak pedig természetében fekszik az, hogy a lázadó urát, parancsolóját, mint ilyent, meg akarja semmisíteni, hogy saját magát, vagy mást emeljen annak helyébe. A bűnös kiszabadítja magát Isten fenhatósága alól, önmagát függetleníti, cselekedetei zsinormértékűl saját akaratát tiszteli. Bűnös cselekedete tehát nem más: mint Isten ellen való olyan merénylet, mely Isten megsemmisítését czélozza. A merényletet azért mondom csak *kiserletnek*, mert világos, hogy gonoszságunk által az urnak éppen oly kevésé árthatunk, a mily kevésé használhatunk jóságunk, igazságosságunk által. A bűn azonban magában véve mégis Isten jogainak megsértése, megvetése az ur azon igazságának, bölcseségének, jóságának, melyből kiindulva nekünk az erkölcsi törvényeket adta; kigunyolása, gyűlölése magának az isteni mél-

tóságnak, a mennyiben Isten szeretetének, barátságának, szenvedélyünk hitvány tárgyát elébe teszszük. A mily igaz tehát, hogy Isten a legfőbb, legvégzetlenebb jó; oly igaz, hogy a bűn a legnagyobb rossz. Így véve a dolgot, ha valaki az örök igazság ellen ily nagy bünt követett el, hogyan fogja azt jóvá tehetni? Talán úgy, hogy bűnét őszintén megbánja? Igaz, hogy őszinte bánat mindenesetre szükséges arra, hogy Isten a bűnösnek megbocsájtasson, hogy kegyelmébe visszafogadhassa; de igaz az is, hogy a bánat nem *követelhet* bocsánatot, nem *jogosit* fel a bocsánatra, sem az elkövetett bünt jóvá nem teszi, tehát elégtételt sem szolgáltat. Vagy talán Isten ne kívánjon elégtételt? De ki parancsolhatja ezt meg neki, ki irhat eléje szabályokat, mikor ő az ur?

Vagy talán előnyös volna az reánk nézve: ha az erkölcsi törvényeket, melyek nem csupán tökélyesbülhetésünknek, tehát üdvözülhetésünknek is, hanem egyuttal földi szerencsénknek, a társadalmi rendnek is kizárólagos alapját képezik, büntetlenül áthághatnók? Vajjon akkor az Isten szentségét és igazságát, mik csak úgy tulajdonai, mint irgalma és jósága, elismernők-e? Avagy a bűnös az által tegye jóvá vétkét, hogy megtérése után, Isten minden parancsát pontosan megtartsa, s az urnak a lehető leghivebben szolgáljon? Hiszen ezt csele-

kednie amugy is, a bűnbeesés előtt is, kötelessége volt, mivel Isten teremtménye, s — hogy ugy fejezzem ki magamat — Isten tulajdon jószága. Semmije sincs tehát az embernek, a mivel szabadon rendelkeznék, semmije sincs, mivel elkövetett bűnét jóvátehetné. Különben is az ember minden, bar legszentebb cselekedete, csak véges értékű; véges, mint az ember maga. A véghetetlen adósságot tehát, hogy lehetne az által a mi véges letörleszteni? — Avagy a bűnösnek más, büntelen, ártatlan ember siessen segítségére, s ajánkozzék megmentésére váltságdíjúl? De találkozik-e az emberek között ártatlan? Még maguk az angyalok, az el nem bukott angyalok sem válthatják meg a szegény bűnöst. Mert ők is teremtmények lévén, mint minden teremtmény magukkal, s minden érdemükkel Istennek tartoznak, és minden érdemük utoljára is véges, igen korlátolt értékű. Az igazságos Isten ítélőszéke elé, így állított bűnös tehát nem várhat mást, mint örök büntetést. Kinek eszerint nem tetszik hinni egy isteni megváltóban, ám tessék annak kétségbe esnie. Egyebet nem is tehet.

Ha azonban isteni személy, emberi természet venne magára, az emberi testben nemde lehetséges volna szenvednie, s szenvedésének istensége által véghetetlen értéket szereznie? Lehetséges-e ez? Kétségkívül, de csakis az isteni véghetetlen sze-

retetnek! Krisztus erre vonatkozólag azt mondta: „ugy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött fiát adá, hogy minden, a ki őbenne hisz, el ne veszszen, hanem örök élete legyen” (sz. János 3. 16.), azaz: Krisztus életét önkényt föláldozá értünk, hogy nekünk örök életet szerezzen. A megváltás ezen módja a bűnös előtt a lehető legtökéletesebben feltünteteti a bűn utálatosságát, a törvény szentségét, Isten irgalmának s szeretetének határtalanságát,— de egyuttal Isten igazságosságának elégtételt is szolgáltat. A bűnös emberért meghaló, önkényt meghaló, istenember keresztjénél az igazság és szeretet ölelkeznek. Legyen bár Krisztus keresztje az anyagiségba merült zsidó előtt botránykő, a gögös pogány előtt bolondság, annyi bizonyos: hogy az igaz Istent, az ég és föld teremőjét, soha sem ismerte oly jól, soha sem tisztelte oly helyesen, soha sem szerette oly forrón az emberiség; —mint mióta Krisztus a világot megváltandó, önkényt ment a halálba.

Fejezzük be ezzel okoskodásunkat mondván: a kereszténység azon három tantétele, mely Krisztus vallomásából foly, *titkok* ugyan, de nem *lehetetlen-ségek*. A háromeegység, az Istenség létezésének életének; a megtestesülés az Isten mindenhatóságának; a megváltás végre az isteni szeretetnek titka. Távol attól, hogy e tételek Krisztus tana iránt

kétséget támasztanak, inkább az isteniség bélyegét nyomják arra.

Magából az emberi észből csak kétféle tan fejlődhetik. Hamis, észellenes, oktalan, mikor *téved*; vagy világos, okos, észszerű, mikor a gondolkodás szabályai szerint *helyesen működik*. Az emberi ész *meghaladó* tant, ember soha sem produkálhat. Áll pedig, hogy a fentebb kifejtett három alaptant hamisnak bevitatni 18 század minden erőfeszítése nem volt képes; áll az is, hogy mind, kik e tantételeket elfogadják, hiszik, mint *titkokat*, azaz mint olyan igazságokat, melyek az emberi *értelmet felülhaladják*, hiszik őket. E titkok tehát nem is az *emberi ész* folyományai, hanem igenis kifolyásai, nyilatkozásai *oly szellemnek*, mely az Istenség lényegét, életét, mindenhatóságát, szeretetét tökéletesen ismeri; és hogy ez a szellem nem lehet más mint maga *az Isten*, az is áll.

Krisztus vallomása tehát akár magában véve, akár a belőle folyó következtetéseket tekintjük, elfogadható, elhithető.

Azonban talán Krisztus egyéniségében van valami olyan vonás, mi szavai iránt kétséget kelthet? A helyett, hogy e kérdésre felelnénk, vizsgáljuk meg Krisztust jól, minden oldalról. Lássuk történetét, jellemét, tanának egész rendszerét, és cselekedeteit. Hiszem, hogy e szigorú vizsgálat nem csak

kétségessé nem teszi esküvel is megerősített vallomását, hanem ellenkezőleg megerősíti, hitelét kézzelfoghatólag bebizonyítja.

III.

Krisztus története.

Ős szüleink bűnbe esvén, Isten a vétkes nemzedéknek megváltót ígér. E megváltónak feladata a kigyó, azaz a sátán, a leghatalmasabb teremtmény fejét szétzuzni, tehát isteni személynek kell lennie. Asszony, csak is asszony sarjadéka lehet, tehát egy szüz méhében szüzen fogamzott istenember. Ezek kezdetleges alapvonalai egy képnek, melyen a próféták, — kik soha sem éltek ugyanazon egy időben, s kik ennél fogva össze nem beszélhettek, — Isten megbizásából dolgoztak, míg a kép egészen el nem készült. A megváltó származási fájának törzsét Ábrahám, Izsák, Jákob, Dávid képezik. Megérkezésének ideje határozottan, világosan akkorra van jövendelve, mikor a királyi pálcza Juda nemzetségétől elvéte-tik, a Dániel próféta által kijelölt 70 évhét (Jahr-wochen) elmúlt, — (490 év, lásd Dániel proph. 9. 24;) — de a második templom még áll. Szü-letéshelye Bethlehem. Örömet hirdet a népeknek,

sok csodát művel, s diadalmenettel vonul be Jeruzsálem városába.

Azonban tanítványai közül egyik elárulja, harmincz ezüstpénzért eladja. Ez összegezen fazekastól telket vesznek. Övéi egészen elhagyják. Beváldoltatván törvény elé kerül, de nem védelmezi magát. Eliteltetvén arczulverik, s leköpdösik, latrok közé keresztre feszítik. Kinjai közben gunynyal illetik, epével s eczettel itatják; ruháit — sorsot vetvén reájuk, — maguk között elosztják. Mellét lándsával átvervén egy gazdag ember számára készült sirba eltemetik, sirja mellé örökül istenteleneket állitanak. Azonban mindezek daczára feltámad, s mivel népe bűneiért szivesen oda adta életét, sok követője akad. Uj törvényt hoz, az igaz Isten ismeretére uj országot alapít, mely az egész föld kerekségén elterjed.

Ki ezen képre tekint, s Krisztus élettörténetét, a mint az az emberiség emlékezetében él, s az újszövetség könyveiben meg van írva, ismeri; nem kell-e annak okvetlen így gondolkoznia: a proféták által, annyi évszázad alatt vázolt kép, nem lehet más mint Krisztus képe. Krisztus tehát az a megváltó, istenember, kit az ur ős szülőinknek megígért.

E sorok írója igen jól tudja, a racionalisták e bizonyítékra minő ellenvetéssel felelnek. Sajnálja azt a sok drága időt, melyet irkafirkáik olvasására

és megczáfolására fordított. Az említett jó urak ugyanis nem tesznek mást: hanem örökké mindig a szentírást bolygatják, bírálgatják. A szentírás nagy részének, eredetisége, hamisítlansága, hitelessége legalább is nagyon kétes előttük. Az inspirációról még hallani sem akarnak. Sokan közülök az egész szentírást csak hitregének — Krisztust a hitrege hőségnek tartják. És ez urak közül sokan mégis tanári székeket, szószékeket foglalnak el, — hogy a világot ámítsák, s állítólag a bibliában foglalt vallást terjesszék. Talán az igazságot komolyan keresik? Szó sincs róla! Mit használ azért, ha szóvitába ereszkedünk velük, ha tévedésükről meggyőzzük őket? Van-e abból haszna a komoly tudománynak?

Mire vezetnek borzasztóan tudományos, az ó-szövetségi szentírás ellen folytatott csatározásaik? El akarják vitatni általuk ama könyvek prófétai jellegét, s így isteni tekintélyét. Hasztalan, hiu erőlködés! Mert ez iratok eredetisége, hamisítlansága, hitelessége, és isteni eredete mellett, az összes zsidóság harczol, védelmükre egész tekintélyével föllép. Az ó-szövetségi szentírás tartalmazta ugyanis Izrael fiainak minden vallási és politikai törvényét. Sulyos járomként nehezültek e törvények a népre, s az, habár folytonos ellenszegüléssel, de mégis elviselte azt, — mert Isten róttá rája. Sőt a sulyos törvényeket magában foglaló szent könyvek védel-

mére egész Izrael, mindig mint egy ember kész volt felállani, s ezer számra, inkább meghaltak, hogysen szent könyveiket egy Antiochusnak megmegsemmisítés végett kiszolgáltatták volna. Az ilyen hatalmas bizonyítékkal szemben, a silány következetlen kritika, vajjon mire mehet? Köztudomásu dolog továbbá: hogy a keresztények 18 század óta a zsidók ellen, e szent könyvekből idéznek, e szent könyvekre bivatkoznak; s a zsidók mégis, most is rendületlenül védelmezik azok tekintélyét. Mit ér tehát ellenük a modern tudósocskák kritikája? — A kritikus urak közül egész a mai napságig egyetlen egy sem merte megtámadni, kétségbe vonni azon, az egész világ által elismert tényt: *hogy azon könyvek, melyekből a názáreti Jézus messiási méltóságát bebizonyítjuk, háromszáz évvel Krisztus születése előtt, nem csak az eredeti héber szövegben hanem fordításban is közkezen forogtak.* A jövendelések tehát, melyek bennük foglaltatnak, s Krisztusban tagadhatlanul teljesültek, legalább is Krisztus előtt 3 száz évvel keltek. Származhattak-e tehát mástól mint az Istentől? Tehát nem isteniek, nem hitelesek-e? Mit árt akkor nekik a világ összes kritikusunak erőlködése, henezegése?

Mint az ó-szövetség könyveivel, ugy bánuak el az evangeliumokkal is. Az egyik ezt, a másik amazt az evangeliumot veti el.

De mire mennek mégis? Semmire! Mert *egy* evangéliumot csak meg kell hagyniok hitelesnek! Azonban tegyük fel, hogy bírálgatásuk által mind *a négy* evangéliumot kivégzik a világból? Célhoz érnek-e? Nem! mert még megmaradnak sz. Pál levelei. És ha kritikus uraimék az egész uj-szövetiséget elvetnék, talán segítve volna bajukon? Nem! mert az egész emberiség öntudatában, emlékezetében épségben, életben maradna Krisztus története; tudná azt az egész világ: hogy Krisztus keresztre feszítettett, *azért*, mert Istennek, a világ megváltójának mondotta magát, s a bizonyíték, melyet istensége mellett e vallomásából leszámaztattunk, még mindig állana.

Azt végre semmiféle kritikával sem vitathatnák el: hogy a kereszténység 18 század óta áll, sőt uralkodik a világtörténelem felett. Nyilván való dolog pedig, hogy alap nélkül nem állhat, s ez alap nem lehet más, mint *szerzőjének istensége*. Egyetlen egy valamire való ember sem vallhatta volna ugyanis magát kereszténynek, Krisztus követőjének, ha nem hisz vala *Krisztus istenségében*.

IV.

Krisztus jelleme.

Tárgyunk oly fenséges, nagyszerű, hogy alig merjük szemeinket ráemelni! Azon számtalan keresztény írók közül, kik annyi bensőséggel, hévvel annyi lelkesültséggel és csudálkozással irtak Krisztusról, csak egyetlen egy is volt-e elég merész azt mondani, hogy Krisztus jellemének megközelítő rajzát adta? Tagadhatatlan, hogy a kereszténység igen sok, nagy, bámulatra méltó szentnek volt szülőanyja; de azok közül a legeslegtökéletesebb is mi volt más: mint halvány árnyéka, utánzata, másolata Krisztusnak? A nap fölkeltével fényüket veszítik, eltűnnek a legragyogóbb csillagok is; hasonlóan elmosódik Krisztussal összehasonlítva minden tökéletesség, szentség. Egyedül ő az, kiről így nyilatkozik a világtörténelem: „mindent jól cselekedett:” (sz. Mát. 7. 37.) minden léptét, nyomát jó cselekedettel jelezte. Egyedül ő az, ki nyílt homlokkal

léphetett legelkeseredettebb ellenségei elé mondván : „ki fedd meg engemet közületek a bűnről?” (sz. Ján. 8. 48). Ellenségei, bosszú által fokozott szorgalommal hamis tanukat keresnek ellene, s mégis az egész világtörténelemben egyedül áll, mint olyan, kit halálra ítélnek ugyan; de bírása nyíltan bevallja: „De mi gonoszt cselekedett ez? *semmi okot a halálra benne nem találok.*” (sz. Luk. 20. 22) Az emberiség szeme megszokta már őt szendének, jóságosnak, — de nem gyöngének; az igazság, a jog mellett hevülőnek — de mégsem türelmetlennek; kitartónak, rendületlennek, — de nem makacsnak; alázatosnak, szerénynek — s mégsem csuszó-mászónak; türelmesnek, önfeláldozónak, — de nem gyávának vagy megrögzöttnek látni.

A kisdetek-, gyengék-, szegények-, szenvedők, és bűnösökhöz mily szépen le tud ereszkedni! Mennyi erélylyel rendelkezik, midőn a hatalmasok ellen lép fel! Minő nyílt, határozott, midőn lerántja a büszke pharisäusokról a képmutatás álarczát! Mily gyönyörű következetesség, arányosság jellemzi minden cselekedetét! Mennyi mély bölcsesség nyilatkozik minden szavában! Mily ügyesen fog ki ellenségei legravaszabb cselszövényein! .. Ha végre szenvedésében és halálában nézzük, vajjon pusztá embert látunk-e benne? Szóval: ha az Isten, ember képében akart a földön járni. — Krisztusnál istenségéhez méltóbb alakban nem járhatott.

Külömben, mire való Krisztus jellemzésébe mélyebben beleereszkednünk? Hiszen ezen a téren ellenfelekkel nem is igen találkozunk, mert ez az a pont, melyre nézve az ellenségek is egyetértenek velünk. Tagadják ugyan istenségét, de mégis bámulják, követik, tanítványainak mondják magukat hőlcsesége és életszentségéért. Ámbár csupa merő embernek tartják, mégis hizelegve így emlegetik: a nazarethi nagy bölcs; a nagy reformator; az emberiség legnagyobb jótévője; minden a földön valaha megfordult, és még ezután megforduló emberek legbölcsőbbike, legtökélyesebbike, legszentebbike stb. Hogy ellenségei közül csak egyet is említsek. Strausz Frigyes Dávid, az a *Strausz*, ki oly sokat írt Krisztus istensége ellen, így nyilatkozik róla: „ha Krisztustól az istenséget elvitatjuk is, azért a lángész és humanitas templomában mindig megilleti az első hely; megilleti, mint az erkölcsi nagyság olyan eszményképét, melyet nem hogy felülmulni, de még megközelíteni sem fog soha senki.“

De ha a dolog így áll, azt kérdem: Krisztus. ez a Krisztus lehetett-e annyira elvetemült, hogy magát Istennek *hazudja*; vagy lehetett-e oly őrkölt, hogy magát Istennek *képzelve*?

V

Krisztus tanítása.

Krisztus tanítása két részre oszlik: hit- és erkölcsstanra. Az evangéliumban foglalt erkölcsant védelmezni fölösleges. Azok is, kik Krisztust csupán embernek tartják, minden habozás nélkül valamennyi bölcsnek tana fölé helyezik azt, sőt keresztényeknek csak is az evangéliumi morál tisztasága-, magasztossága-, szentsége-, humanitásaért vallják magukat. Bevallják azt, szívesen, mind bevallják: hogy ha az emberiség az evangélium erkölcsantát követné, a tökély lehető legmagasabb fokát érné el, s földi szerencséjét is megalapítaná.

Egészen másként áll a dolog a keresztény hit-tannal. Az ellenség minden támadását az ellen intézi. Miért? Két oknál fogva. Vannak ugyanis tan-tételei a kereszténységnek, melyek az emberi elme látkörén kívül esnek. Ha akad ember, ki elég büszke, -- jobban mondva -- elég bolond arra: hogy

tulajdon korlátolt elméjét állítja fel minden lehető igazság mértékének, s azért, a mit vele fel nem foghat, azt mind valótlanak tartja; természetes, hogy a kereszténység titkai annak sehogy sincsenek inyére, sőt természetes az is, hogy gyűlölettel fordul el tőlük. — A góg, az isteni tekintélyt megvető kevélység mellé, a dolgok természetes rendje szerint a szív romlottsága csatlakozik. A szív ugyanis nem akar keresztényileg *hinni*, hogy ne legyen köteles keresztényileg *elni*. A magasztalás tömjénfüstje, melylyel azok, kik Krisztus istenségét tagadják — erkölcstanáruak áldoznak, nem egyéb merő képmutatásnál. Komoly, erkölcsös férfiaknak akarnak feltűnni. Magasztalják tehát a keresztény erkölcstant, nehogy az ember azt gyanítsa: mintha a keresztény *hittant*, a belőle folyó szigoru *erkölcsi elvek* miatt támadnák meg. Tagadhatatlan mégis, hogy a „Hízszekegybe“ csak azért akarnak részt löni, mert a háta megett álló „Xparancsolatot“ csak úgy rohanhatják meg.

Az emberi tudás minden ágában vannak meg nem oldott kérdések, titkok. A tudós világ szépen belenyugszik. Miért? Mert az ember erkölcsi életére semmi befolyással sincsenek, miattuk az ember élhet, a hogy neki tetszik. — Azonban másként áll a dolog a keresztény hittannal, mert ha ennek tételei, titkai igazak: akkor az a szent, az a szigoru

erkölcstan is, a mely belőlük folyik, igaz; és így szigoruan kötelező törvény, oly törvény, melynek a szentesítést, — egy egész örökkevalóság adja meg.

A mai kor romlottságát tekintve tehát nem csodálhatjuk, sőt kell hogy nagyon is természetesnek találjuk, hogy Krisztus, és isteni, tiszta, szent erkölcstana azon czéltábla, melyre ellenséges nyilait lövöldözi. Mert annyi bizonyos, hogy ha halgatag szívünk indulatait követjük, mindnyájan inkább hajlunk a pogánysághoz, mint a kereszténységhez. A kereszténységnek minden szivet, szép módjával kell meghódítania, s más fegyvert használnia nem szabad, mint csupán a meggyőződés fegyverét. Minden más eszköz használása a kereszténységnek szégyenére válnék, és merő képmutatókat nemzene. Midőn a kereszténység értelmünket már meghódította, meggyőzte, szívünk még folyvást halgatag marad, folyvást ellenkezik az észszel. Belátjuk: mi a jó — de mégis hajlandóbbak vagyunk követni, cselekedni a rosztat. A szív, igen igen ügyes ámitó. Temérdek sok ellenvetést tud tenni az értelemnek, port hint szemébe, hogy látását meghomályosítsa. — Hányszor meg nem esik, hogy a legnagyobb szellem, botor szívnek esvén szolgálatába, a legszánandóbb ostobaságokat követi el?! Irtsuk ki a 18 keresztény század irodalmából azon gaz termékeket, melyek ilyen, a szív által megvesztegetett ész szülemenyei, s kérdem: marad-e

abban valami keresztényellenes? A szentek — tessék elhinni — nem irtak a kereszténység ellen, de semmit. Ellenben a hűn szolgálatában álló ember, eszének egész hatalmával támadja meg azt, mindent elkövet Krisztus tanítása ellen. Krisztus tanának nagyszerű épületén nincs egy hüvelknyi tér, melyet a gonoszság minden faltörő eszközével nem döngetett volna. Mily szívós, mily makacs kitartás jellemzi támadásait?! Ezerszer visszaveretvén, ezerszer megujítja azokat. Az emlékezetet meghaladó birtoklás, biztosítja mindenki számára azon nagyon *birtokjogát*, melynek birtokában van. A kereszténység birtokjoga e szerint 18 százados. 18 száz esztendeje, hogy a kereszténység igazolta magát, hogy jogosultságát kimutatta. És ezt mind még csak figyelembe sem veszik, mind erre nem adnak semmit! Minden suhancz, jövevény, ki utjártában bele botlik a kereszténységbe, előkeri igazoló-okmányait, utlevelét, és szigorú vizsgálatba fogja. És a kereszténység még senkinek kérdésére sem maradt adós a felelettel. Faggatói mind eltűntenek, megsemmisültek ő, — pedig még él, még áll!!

A higvelejűek, — de csakis a higvelejűek, — látván a kereszténység ellen folyton vítt csatát, megingának, s így vélekednek: a kereszténységben mégis kell hibának lenni; nem lehet minden egészen a maga rendjén; különben hogy tudnák azt szüntelen

ostromolni? — E vélemény hibás. Épen az ellenkező áll! A várat csak addig ostromzárólják, addig lövöldözik, míg erős, míg keményen tartja magát. Ha elég tág rést löttek falain, berohannak azon, — s az ostromnak vége. Mily széles rést kellene vajjon űtni a kereszténység várán, hogy az megadja magát? A lehető legkeskenyebbet! Csak arról *győzettek meg*: hogy Krisztusnak egyetlen egy tantétele hibás, hamis, s azonnal önkényt feladjuk várunkat, *nem hihetvén tovább is alapítójának, Krisztusnak istenségében*

Ki örökké maradandót, feldulhatatlan valamit teremt, mint a minő a kereszténység, az nem volna-e több embernél? Hogy a mahomedanizmus oly régóta tartja magát, azon nincs mit csodálkoznunk. Oka az: hogy hizeleg a testiségnek! s hogy azon kritikus urakat, kik bolygatni merik, karóba huzatja. Az sem csudálatra méltó, hogy a pogányság fenmaradt. Míg ugyanis lesznek olyan emberek, kik inkább szolgálnak szenvedélyeiknek mint az Istennek — addig lesznek pogányok is. A kereszténységet mindezekkel nem lehet összehasonlítani, mert az nem a testiség, hanem az önmegtágadás vallása.

Ha tartósságából akarunk mégis isteniségére következtetni, nem más felekezetekkel, vallásokkal, — hanem a legtudósabb, legmélyebb eszű világbölcsék elméleteivel, rendszereivel kell egybevetnünk.

A philosophia története, mi egyéb: mint setét kamra, (camera obscura) — mely egyik bölcselmi-rendszert a másik után tünteti fel, s megmutatja, hogy az újabb rendszer, az előtte valót, a régiebbet, mindig meghazudtolja, megsemmisíti. Csak a közel multra vessünk egy pillantást. Mennyi tüzzel, lelkesedéssel karolták fel Kant philosophiáját!? Kant még élt, s ki nem szegődött Fichte zászlajához, az nem vala embere a haladásnak. Fichte még élt, s ki testestül-lelkestül nem veté magát Hegel karjaiba, azt a művelt emberek közé nem számították. Nem sokára azonban Hegelnek is hatalmas vetélytársa akadt Schelling személyében. Valami azonban mégis sikerült e nagy szellemeknek; sikerült nekik a philosophia hitelét úgy lerontani, hogy sokan egyelőre tanulmányozásáról hallani sem akartak. Világos ezekből, hogy minden, ember által alkotott bölcselmi-rendszer mulandó, mint maga az ember csak az Isten által hirdetett igazság örök. Kizárólag ez üdvös az emberiségre nézve, ez igazán: az élet igéje.

Vegyük Plato, vagy Aristoteles tanát. Igaz, hogy bölcsészeti rendszerük, minden ilyenmő emberi alkotást nagyon felülmul, sőt még ma is méltán bámulatra ragad; de daczára ennek, az emberiség erkölcsi átalakulásához vajjon mivel járultak? Szépen, fenségesen nyilatkozik Plato az istenségről!

Vajjon azért képes vala-e, nem mondom, hogy egész nemzetet, hanem csak egy falut, egy családot is a leggyalázatosabb bálványok imadásától elszoktatni és az igaz Isten tiszteletére birni? Megragadó ékesszólással értekezik Socrates, Cicero, Epiktet, Seneca, Marc Aurel az embernek erényeiről s kötelmeiről! Képesek voltak-e mégis a népet, vagy csak családjukat is — magukat említeni sem akarom — a legmélyebb erkölcsi romlottságból kiemelni? Egészen más Krisztus tanítása! Nem úgy lépett fel ő mint hosszas iskolázás, tanulmányozás nyomán megokosodott világ-bölcs: előadásain nem érzik meg az iskola szaga, pora. Oly egyszerűek, igénytelenek azok! és mégis oly egyenesen a szívhez találhatnak, oly mélyen behatnak a szívbe! Magukon hordozzák az igazság bélyegét! szerfölött jólékonyan hatnak, az enyhülés, az üdvözülés malasztteengerével árasztják el a szívet! Úgy beszél ő mint a ki tekintélyének, küldetésének tudatával bír. Úgy beszél, mint ki az emberi szívet, szellemet nem csak tökéletesen ismeri, hanem annak egyszersmint korlátlan ura. — Nem tudálékoskodik, nem is vitatkozik, egyszerűen csak — beszél.

Tanításának terjesztőit nem választja Róma vagy Athen bölcsei közül, azért: hogy hitünk épületének alapját ne képezze emberi bölcsesség, tudományos meggyőződés, hanem az *Isten ereje*. És lám! neki, és tanulatlan apostolainak sikerült az, mire

valamennyi bölcs nem vala képes. Minden ember, — a legromlottabbat sem véve ki, — minden nép, — bár mennyire súlyedt légyen — mihelyest keresztény tanát elfogadá, megjavúlt, megnemesedett. Krisztusnak sikerült megnyerni tana számára az emberiséget, úgy, hogy milliók készen valának érte vérüket ontani; sőt: mi még ennél is sokkal többet jelent, myriádok imádták őt, a megteszítettet, megváltójuk, Istenük gyanánt. Milliók és milliók készen valának érte egy egész hosszú életen át, hősileg leküzdeniszenvédelyeiket. Kimondhatatlan azok száma, kik benne belyezvén minden reményüket, nyugodtan, csöndesen tudtak elhunyni. Krisztus tana egyszerre az emberiség legforróbb szeretetének, s legsötétebb gyűlöletének tárgya lön. Azonban jó barátokra és ellenségre egyaránt csak áldást árasztott.

Azért most az a kérdés merül fel: honnét vette Krisztus tanítását? Midőn a synagóban első alkalommal fellépett tanítani, azt kérdezték egymástól polgártársai: „honnau vette ez mindezeket? Micsoda bölcsesség ez, mely neki adatott.“ (Sz. Márk. 6. 2.) Hisz ez nem látogatott iskolákat, és mégis, soha ember így még nem szólott!? E kérdés még ma is megoldatlan mind azok előtt, kik Krisztus istenségében nem hisznek. Mert csakugyan ki vala a földön Kristusnak tanítója? Krisztus előtt, ki tanított kereszténységet? Hazájában csakis phari-

säusokat és sadduceusokat, azaz epikuräusokat, materialistákat hallgathatott volna; külföldi iskolákat nem látogatott, a mint azt jól tudják, és bizonyítják is polgártársai, kik mindig csak nevelőatyja műhelyében látták dolgozni. De ha járt volna is külföldi tanintézetekbe, talán Athenben vagy Romában tanulható vala a kereszténységet? Vagy talán — mint szokás mondani — tanítása már a levegőben vala? Krisztus csak kifejezést adott kortársai nézetének? csak szavakat kölcsönzött a korsellemnek? Akkor miért talált volna zsidóknál, pogányoknál oly roppant ellenzésre: honnét van az: hogy háromszáz hosszú esztendőn át, a hóhérok bárdjaik élet, csakis a kereszténység követőinek nyakán verték tompává? Krisztus egyedül áll tanával a földön, és e kérdésre: honnét vette oly szent, emberbaráti, üdvözítő tanát? nincs, még ma sincs más kielégítő felelet, mint az, melyet e kérdésre maga adott, mondván: tanításomat az égből hoztam a földre, és minden, a ki cselekedni akarja az én mennyei atyám akaratát, elismeri, hogy tanításom Istentől való.

VI.

Krisztus csodái.

Azt hiszik sokan kortársaink közül, hogy e szó hallatára *csoda*, okvetlen mosolyogniok kell; mosolyogniok egyrészt, hogy irtóztató módon felvilágosultaknak, látszassanak; másrészt pedig, hogy ne essenek a gyanúba, mintha holmi babonaságokban hinnének. Furcsa, hogy mégis épen korunk az, mely vadászja a csodákat, hiszi őket, s a legnagyobb mértékben babonás. A pogány babonának még mennyi emlékére, maradványára találni csak hazánkban is! Ki tudná azokat mind elszámolni? Hány szerencsét, vagy szerencsétlenséget jelentő eset van, melynek láttára felvilágosultjaink vagy megrendülnek, vagy örömlükben ujjonganak? Van-e csak egy napja is a hétnek, a melyhez szerencsét, vagy ellenkezőleg szerencsétlenséget ne kötnének? A fölvilágosultak között van-e, kinek hátát a hideg el nem futja, mikor egy asztalhoz esetleg tizenhár-

man kerülnek? Nem szörnyűség-e az, ha a kés és villa keresztben fekszik, vagy ha a sótartó feldül? Mily nagy örömük, ha korán reggel birkanyájja találkoznak, s mily nagy szomorúságuk, félelmük ha esetleg egy farka sertés akad utjukba!! . . .

A babonaság lomtárából elővonszolt ezen, és ehez hasonló számtalan vaszakkal azonban felvilágosult korunk be sem érte. — Erőszakkal berontott tehát a csodák birodalmába, felverte a sátán és a charlataneria országát, hogy még többet hozzon elő! . . . A sympathia, mesterséges somnambulismus, asztaltánczoltatás, kopogó-szellemek, psychographia, delejes-álom, holtak-idézése stb. mind olyan csodák, melyeket felvilágosult korunk nem csak szenvedélyesen vadászott, hanem most is egyre vadász.

Azonban a jó Istennek, óh annak nem lehet, nem szabad csodákat cselekednie! Todományossá-gunkkal ez sehogy sem fér össze! A legfelvilágosultabbak, a racionálisták, kereken kimondják: hogy az ó- és ujszövetségi szentiratok olyan csodákról regélnek, melyeket az Isten mivelt légyen; a tudomány azonban mai színvonalán el nem fogadja őket. kereken tagadja a csodák *lehetőségét*; említett könyvek tehát nem egyebek, mint *mythosok*, magyarul *mesék* gyűjteménye.

A racionálisták és mythologok egész okoskodása, eljárása, tagadhatatlanul igen katonás. rövid. Tudo-

mányosságuk trónjának magasságáról egyszerűen le-
mennydörgik, *hogy az Isten nem tehet csodát*; ergo:
a biblia nem más, mint mesék gyűjteménye s ezzel
— punctum!

Igen tudós uraimék! Megengedjenek, de nekem
erre nézve egy kis ellenvetésem van. Rousseau, a
nagy genfi, „Emile”jében azt mondja: „Ha valaki
egész komolysággal azt kérdezné: vajjon az Isten
tehet-e csodákat? az nagyon, tulságosan meg volna
becsülve akkor, ha kérdését komoly feleletre méltatnák; elég annak, ha az örültek házában kijelölik
neki az őt megillető helyet.” — Tagadhatatlan, hogy
Rousseau kissé goromba, azért én önökkel uraim!
valamivel finomabban akarok elbánni.

Ha ugy esetleg egy nagy darab kő — értsenek
meg jól: igazi kődarab, — egyszerre fogná magát
leveleket hajtana, virágoznuék, s gyümölcsöt teremne.
— ezen önök uraim! kétségkívül csodálkoznának.
De mikor fa teszi ugyanezt, akkor legkevésbé sem
csodálkoznak. Ha azonban a fa kiemelné gyöke-
reit a földből, s elkezdene kertjükben föl-alá sétálni,
csodálkozásukban szájukat is tátva felednék. — De
ha kutyájuk velük együtt megy sétálni, azon nem
csodálkoznak. Ha egy majom neki ülne, és tudomá-
nyos munkát írna annak bevitására: hogy ősei
emberek, tudós tanárok valának, s egyuttal jelentené,
hogy ennél vagy amannál az egyetemnél legköze-

lebb ő is a tudorság koszorujáért pályáz, — akkor önök kétség kívül nagy szemeket meresztenének; a felett azonban épen oly kevésse csodálkoznak mint én, ha egynémely ember egész könyveket ír, csakhogy bebizonyítsa: miszerint uri maga s a majmok, még pedig a legnagyobb majmok között, semmi lényeges különbséget sem tud felfödözni. Elismerik ezzel uraim! hogy a természet különféle országaiban van valami *viszonylagosan természetfölötti*. Az az: mi a növényre nézve nagyon is természetes, az a kőre nézve természetfeletti; mi a növényre nézve lehetetlen, az állatnak könnyen lehetséges. Az megkétséget sem szenved, hogy az ember sok olyasmire képes, mi a neki alárendelt lények tehetségét nagyon is felül haladja.

Azt kérdem most: vajjon az ember a létezőknek *tetőpontja-e*? — a legtökéletesebb lény-e? — Ha van Isten, nem megegyező-e annak természetével, hogy sok olyast cselekedhetik, mi a természetnek minden erejét messze túlhaladja? — A csodák lehetőségét tagadni tehát annyit tesz: *mint tagadni Isten létezését*. E tagadásban jelentkezik tán az a szörnyű sok tudomány, melylyel önök kérkednek?!

Ha van Isten, akkor vannak csodák is; s azért, ha a biblia csodákat említ, még nem sorozható a mesés könyvek közé. Ez okoskodással a rationalis-

mus és mythologismus minden positiójából ki van forgatva. Vagy talán az urak az Istennek, ki csodákat tehet, ki akarják adni rendeletben, hogy csodákat cselekedni ne merjen?!

Csoda! — azt mondják — olyas valami, a mi a természet törvényeit, a természet rendjét megzavarná. Ez uraim bolond beszéd! Ha például Krisztus, egy szavával meggyógyítja a beteget, azért az orvosi tudomány megszűnik-e lenni az, a mi? Ha Krisztus Lázárt feltámasztja halottaiból, azért kell-e attól tartanunk: hogy elhunyt őseink mind fölkelnek, s visszakövetelik a reánk hagyott vagyont? Ha Krisztus néhány kenyeret megáldván úgy megszorít, hogy ezereket jól tart vele, abból az következik-e, hogy nekünk immár fölösleges gabonát vetnünk? Isten a csodák által, melyeket cselekszik, legkevesebbé sem zavarja meg azon törvényeket, melyeket a természetnek szabott. A természet működik, hat, azon erők által, melyeket az alkotó beleje adott, s működése közben mindig követi, megtartja az alkotó által kiszabott rendet. Isten ellenben akkor és úgy cselekszik, ahogy neki tetszik. A természet ura lévén, vagy a természet erőit használja fel, vagy cselekszik nagyobb, olyant is, mi a természet minden erőit felülmulja. Így például: a betegségeket rendszerint azon erők által gyógyítja meg az alkotó, melyeket a természetnek kölcsönzött: rendkívüli

esetekben pedig gyógyítja azokat közvetlen, tulajdon mindenható hatalmával is. A halottnak életre keltéséhez szükséges erőt, nem adott a természetnek; halottat csak ő támaszthat fel, mint az életnek és halálnak ura.

Nem lehetnek-e vajjon arra okok, hogy Isten kivételesen csodát tegyen? Azt mondják: ilyen kivételekre nincs szükség, a természet erője minden esetben, minden esetben elégséges. Vajjon ki van-e ez így csinálva?

És ha így volna, nem lehetne-e talán olykor mégis megegyezni a felséges Istennek, hogy csodát tegyen, a végből: hogy megmutassa az embereknek, miszerint nem más, hanem ő a természet ura? Voltak olyanok, kik a természet rendszeres működéséből azt akarták bebizonyítani: hogy nincs Isten, nincs isteni gondviselés; minden csak az örök anyagnak vak, fatalis, megmásíthatlan törvényei szerint történik. Az Isten részéről csak egyetlen egy csoda elégséges arra, hogy ezt megczáfolja, s az atheismust, pantheismust, és naturalismust halomra döntse.

Azt is mondják: hogy a természet nagyszerű könyve, csodák nélkül is, elég hangosan hirdeti Isten hatalmát. Nagyon igaz!

És lám! mégis voltak, és vannak emberek, kik ezen fenséges műben egyáltalán *nem akadtak*

Istenre; s ellenkezőleg voltak és vannak mások, kik nagyon is *sok istent találtak benne*. Az leírhatatlan, mennyire tévedt e téren az emberek szíve, esze. A más tekintetben oly igen bölcs phöniciaiak, egyiptomiak, chaldäusok, görögök, rómaiak. ballatlan ostobaságokra vetemedtek a vallás terén.

Ha az ember mélyebben sülyed a neki alárendelt természetnél, ha természet ellenes vétkekre vetemedik; vajjon akkor a természet, természetes uton segíthet-e még rajta? Az ember kiszurhatja szemeit, megölheti magát; a természet visszaadhatja-e szemeit, életét? Már pedig az erkölcsi, szellemi világban az embernek az Istenhez való helyes viszonyra éppen olyan szüksége van, mint a phisicai világban a testnek a látásra. Ha szándékosan megzavarja e viszonyt, elveszti lelki szemének világát, a viszonyt helyre nem állíthatja, lelki szemének látását vissza nem szerezheti: ha szellemén öngyilkosságot követ el, *képtelen saját erejéből arra, hogy új életre támadjon*.

Azért, mikor az ember az alárendelt természetnél is mélyebbre sülyedett, csak Isten emelheti ki sülyedéséből, az helyezheti vissza az őt megillető polczra. Már pedig ez csak úgy történhetik meg, ha Isten *természetfeletti* módon működik közre az ember fölségelésére.

E természetfeletti közreműködésnek. — mely

Isten jóságának legcsodásabb bizonyítéka. — oly-
szerűnek kell lenni: hogy azt az ember észlelhesse,
észrevehesse, mert az embernek, mint szabad lénynek,
önkényt kell azt elfogadnia, sőt szabad akaratával kell,
hogy azzal közre is működjék. Látható, észre-
vehető csoda alakjában kell tehát jelentkeznie Isten
az ember javát célzó természetfeletti közreműkö-
désének, hogy azt az ember isteninek ismervén el,
vele közreműködhessenek.

Ha tehát az úr, az annyira eltévelyedett em-
beriségnek ki akarta jelenteni az igaz vallást, ha
az emberiségnek az Istenhez való viszonyát sza-
bályozni, megállapítani akarta, nem volt elég, hogy
csak azok előtt tegyen csodákat, kikkel maga be-
szélt, kiknek maga hirdette, kinyilatkoztatta tanát;
hanem kellett, okvetlen szükséges volt, hogy velük
megoszssa csodatévő hatalmát, miszerint isteni cse-
lekedeteiket látván az emberiség, Isten követői gya-
nánt elfogadja, és meghallgassa őket. Ezért adott
az úr csodatevő hatalmat Mózesnek, a prófétáknak:
ezért osztá meg csodatevő erejét Krisztus —
miután csodái által magát Istennek bizonyította
volna — apostolaival is.

Az eddig elmondottakból kétségkívül kitűnik:
hogy a csodák úgy a phisikai mint a morális; azaz
az anyagi és szellemi világban egyaránt lehetsé-
gesek. Ha azért arról van szó, hogy csoda történt

az okos ember beéri azzal, hogy két dolgot vesz vizsgálat alá. *Először:*

hogy a tény, melyet csodának mondanak, csakugyan megtörtént-e? Másodsor:

ha megtörtént, valóban csoda-e? azaz: valóban olyan történet-e, mely csak Isten természetfeletti közreműködésével adhatta magát elő?

Ezeket *átalánosságban* előrebocsájtván, tekintsük közelebbről *Krisztus csodáit.*

Krisztus valóban tett-e csodákat, igazi, isteni csodákat? Az ujszövetségi szentiratok e tekintetben minden kétséget eloszlatnak. Azonban mi ezzel be nem érjük, hanem ügyünket Krisztus ellenségeihez föllebbezzük. Azok bizonyágtételét legalább semmiféle józan eszű ember kétségbe nem vonhatja. A zsidóknak és pogányoknak érdekükben, nagyon érdekükben feküdt: hogy Krisztus *csodáit eltagadják*, vagy legalább minden *bizonyító erőt elvitasanak tőlük*; mert csak így bujhattak ki, a gyűlölt kereszténység felvételének kötelme alól. Vajjon ezek, s még hozzá ezek közül is a legműveltebbek, csak egyetlen egyszer igyekeztek e Krisztus csodáit kétségbe vonni, igyekeztek-e őket természetes eseményeknek bizonyítani? — Soha! Midőn elterjedett annak hire, hogy Krisztus Lázárt halottaiból feltámasztotta, seregesen tódult a nép Bethániába, nem csak azért, hogy Jezust, hanem *inkább azért, hogy*

Lázárt lássa. A főpap összehívá a tanácsot, és így szólt: mit cselekedjünk? Ez az ember, sok csodát művel, és ha ily szabad folyást engedünk tovább is a dolognak, az egész nép hozzá csatlakozik! — És a tanács egyetlen egy tagjának sem jutott eszébe azt indítványozni: gyűjtsük össze a népet, s mondjuk neki, miszerint Krisztus nem művelt csodát; de még csak nem is csodálatos az, a mit tett. Miért nem tették ezt? Azért, mert ezer, százezer ember elé kilépni, s azt mondani nekik szemükbe: mit ti mindnyájan láttatok, az voltaképen meg sem történt: . . . ez annyi volna, mint fényes délben eltagadni azt, hogy a nap süt. A sok ezer embert, kik tárgyái valának Krisztus csodainak, azaz kiket Krisztus meggyógyított, hogyan lehetett volna meggyőzni arról, hogy soha betegek sem voltak; vagy hogy most is azok, még nem gyógyultak meg? Senkinek sem volt erre elég bátorsága, Krisztus csodáit tagadni, nem merte senki.

Talán azt kísértették meg: hogy Krisztus csodáit természetes uton, módon magyarázzák? Ezt sem indítványozta a tanács egyetlen tagja sem. Miért nem? Mert ki megfoghatóvá akarta volna tenni a nép előtt, hogy Krisztus csodái *természetes* események, annak *hasonló körülmények között, hasonló eszközökkel, ugyan azokat ismetelnie kellett volna.* Ha a természettudományok tanára, a termé-

szet valamely tüneményét, az azt előidéző okokból magyarázza, egyuttal kísérleteket tesz, s mesterséges úton előidézi, ismétli az észlelt tüneményt. Ez által bizonyítja be, hogy magyarázata igaz, alapos. Arra pedig nyilván a tanács egyik tagjának sem volt kedve, hogy Krisztus csodatetteit utánozza. Azért történt, hogy a főpap kérdésére: mit cselekedjünk? a legalkalmasabb feleletnek azt találta az igen tudós, bölcs tanács: miszerint Krisztust keresztre kell feszíteni, s az általa feltámasztott Lázárt is, újra meg kell valahogy halatni.

Krisztus csodáit tehát nem tagadhatván, nem tagadták. De hogy azok bizonyító erejét, ellenük irányzott élet elvegyék, egyszerűen Beelzebub, az ördögök fejedelmének tulajdonították őket. Azonban még ez istentelen eljárásukban is van valami, mi akaratuk ellen is Krisztus mellett bizonyít. Avagy nem veszik-e észre olvasóim: hogy Krisztus csodáit nem mondták holmi mindennapi apró ördögöcske műveinek? Oly nagyszerűek voltak tehát, hogy csak magát az öreg ördögöt, a fejedelmi sátánt, lehetett megbizni végrehajtásukkal! . A mint a zsidók irataiból látjuk, később, hosszas fejtörés után, arra a bölcs gondolatra jutottak, hogy azt mondták: Krisztus nagy titkosan beszökött a templom szentélyébe. ott felfödözte Jehova szent nevét hogyan kell helyesen kiejteni, . . . és ezen helyesen kiejtett szent név ereje által művelte csodáit! . . .

Hát vajjon a pogányok, azok közül is a leglegműveltebbek, Celsus, Porphyrius, Jamblichus, Hierokles s Julian, a hittagadó, milyen véleményben voltak Krisztus csodái felől? Egyikük sem merte Krisztus csodáinak történelmi hitelességét kétségbe vonni; egyikük sem merte azokat természetes erők működésének mondani. Mindnyájan beérték azzal, hogy egyszerűen azt állították: miszerint Krisztus mágia, szemfényvesztés, bűvészet segítségével tette csodáit.

Ez ime, a legtudósabbak, Krisztus legelkeseredettebb ellenségeinek ítélete! Talán azt mondja erre valaki: hogy ez ítélet, setét, tudatlan század vagy korszak ítélete? Lassan atyafiak! Nem szép, s egyáltalán nem mutat szerénységre, ha valaki azt véli, hogy a józan emberi ész, csak is ő vele született e világra! Ahhoz pedig, hogy valamely csodáról bizonyosságot tehesünk, kérдем: kell-e más mint józan egészséges emberi ész? Nem untig elég-e a legegyszerűbb ész arra, hogy hiteles tudomást vegyen arról, miszerint ez vagy amaz az ember vak volt, még pedig születésétől fogva vak volt, s azután látóvá lett? A másik pedig meghalt, azután eltemették, néhány napig a sirban vala, kellemetlen szaga terjedett, annak kétségtelen jeléül, hogy csakugyan meghalt — s azután ismét mint ép egészséges járt kelt föllebb-alább. Hogy erről valaki tudo-

mást vegyen, s felőle hiteles bizonyosságot tőhessen, ahhoz csakugyan nem kell nagy tudákosság, elég a pusztán józan ész. Ha azt kérded: hogyan történt a vaknak látóvá, a halottnak élővé való átváltozása? Azt felelik: a vak látott, mihelyt Krisztus sárral bedörzsölé szemeit; a halott pedig fölkel, mikor lekiáltott hozzá a sirba mondván: Lázár! kelj fel! — Azt már aztán megint minden helyes eszű ember megítélheti, hogy az eredmény, melyet e műtételek, és a használt eszközök, a sár és hang előidézték, azok természetes erejének, vagy valamely természetfeletti erő működésének köszönhető-e?!...

Különben Krisztus élettörténete, a lehető legfelvilágosultabb, legműveltebb korba, a két első római császárság idejébe esik, tehát olyan korszakba, melyet csak nagyon tudatlan ember nevezhet tudatlannak, sötétnek. Minden művelt ember azon időt a tudományok, s művészetek *arany korának* tartja, melynek remek mesterművei ma is fölkeltik bennünk a bámulatot, s soha meg nem közelíthető mintákul szolgálnak. Ime! ezen művelt, felvilágosult kor legtanultabb fiai — zsidók és pogányok egyiránt — úgy vélekedtek Krisztus csodái felől, mint azt a fentebbi sorokban közlöttük olvasóinkkal.

Valaki különben Krisztus csodáit tagadni, istenséget elismerni egyáltalán *nem akarja*, az *magyarázza* meg: hogyan jött a világ arra a gondolatra, hogy

egy megfeszített zsidót. Istene gyanánt imádjon?
Hogy minden reménységét benne helyeztesse?
Hogy a keresztreligióját elfogadja, s azért kész
legyen élni, halni?

Ha mind ez azon csodák nélkül megtörténhetett, melyeket a szentírás Krisztusról és apostolairól följegyzett, akkor ez a körülmény, esemény, maga sokkal nagyobb csoda, mint a többi mind együttvéve. A kereszténység befolyása által a szellemi, az erkölcsi világban elkövetett csodákat lehetetlenség levén eltagadni: miért vonják kétségbe, az anyagi világban történeteket? Talán az anyagi világban nehezebb csodát művelni mint a szellemben? Talán az Isten az ember szabad, de megromlott akaratában kevesebb ellenszegülésre talált mint a nem szabad, de romlatlan természetben? Valamint az anyagi világ, csak árnyéka a szelleminek. úgy az anyagi világban cselekedett csodák, csak úgy aránylanak a szellemi világ csodáihoz, mint az árny a valósághoz. Tekintve az ember természetét, az ember makacsságát, romlottságát, az erkölcsi világban bekövetkezett csodákat, csakis az anyagi világban előzetesen történt csodákból lehet leszármaztatni.

Azt is szokták mondani: hogyan van, hogy hátré-
mai napság már nem történnek csodák? — Ez alkalmasint onnét van, hogy a felséges ur Isten félretteg, szörnyű felvilágosultságunktól, borzasztó tudo-

mányosságunktól?! Vagy talán azért nem történnek csodák, mert a mai világ mind ismeri már a természet titkos erőit, törvényeit, ezen erők s törvények azon működését, melyeket a hajdankor csodáknak vélt. Alig ha így áll a dolog!

Először is, *nem igaz*, hogy a mai világban *nem történnek csodák*. Kereken tagadom. Krisztus ugyanis közlötte anyaszentegyházával csodatévő erejét; tanuskodik arról minden keresztény század története: hogy valamint voltak mindig nagy szentek, úgy voltak mindig nagy csodatévőek is. Hogy a csodák *nem mindennapiak*, az már *fogalmukban* rejlik; hogy a kereszténység későbbi századaiban nem oly gyakoriak, mint alapítása korában, ennek oka *rendeltetésükben van*. Rendeltetésük, céljuk, ugyanis az vala: hogy Krisztust, apostolait, a keresztény taut, az emberek előtt hitelessé tegyék.

Gergely pápa, kit nagynak nevez a történelem, azt mondja: csodákra szükség vala a keresztény egyház alapítása korában, azért: hogy a hit az emberek szívében gyökeret verhessen. Az ujonan ültetett fát nemde gyakran szoktuk öntözni? Midőn már gyökeret vert, az öntözés fölöslegessé válik.

Hogy nem a kíváncsiság kielégítésére történnek csodák, — azt minden okos ember nagyon természetesnek találja. Krisztus azon szenvedőkön szívesen segített csodával, kik hitüket, bizalmukat ő

benne helyezték ; ellenben a kíváncsi, istentelen, trivól Herodes kedvéért nem mutatott csodát. Renán, a nyomorult, elég szentelen arra, hogy a jóságos Istent, magához hasonló tudós férfiak gyülekezete elé hívja, hogy ott csavargó bűvész módjára produkálja magát, szemük láttára experimentáljon, mutassa meg: mit tud? Ez örült gög felett megborzadni. Renánt szánni, igenis lehet — de reményleni, várni, hogy Isten csakugyan csodát tegyen kedvéért — nem lehet.

De hát korunk csakugyan annyira előrehaladott volna-e a természettudományok terén, hogy ma már a csoda egyáltalában a lehetetlenségek közé tartozik, hogy Krisztus minden csodáját egyszerűen és szépen meg tudná magyarázni? — Tessék ezt megpróbálni! a próba mutatja meg az egészet! Igaz, hogy ez irányban történtek kísérletek, csak hogy azok nagyon csuful ütöttek ki. Egyszerűen kihagyták a bibliából a csodákat; vagy a csodák leglényegesebb körülményeit nyirbálták el, másokat, olyanokat csempészvén helyükbe, melyekről a biblia mit sem tud. Mikor így azt a körülményt, mely a csodát tulajdonképpen csodává emelé, kiollózták volna a szent könyvből, azt hitték: ezzel már a csoda egészen, szépen meg van fejtve. Valóban remek eljárás! Azonban ez éles elméjű tudósokat marterségük gyakorlásában csakhamar megakasztották, azt mondván

nekik : vagy *hiteles* könyvnek tartjátok a bibliát. — s akkor *annak minden szavát*, úgy a mint van. el kell fogadnotok; vagy *olyan haszontalan könyvnek* vélitek, mely a világon minden természetes eseményt valóságos csodává nagyít; akkor meg mi közötök hozzá, mit törödtök vele? A bibliával való ezen rút visszaélést Dr. Strauss „Jézus élete“ című munkájában annyira megbélyegezte, hogy azóta egyetlen egy theologusnak sem jutott eszébe a biblia csodáit természetes uton-módon magyarázgatni. Straussnak e tekintetben sok köszönőttel tartozunk. El kell ismernünk, hogy művének ezen része által a jó ügynek sokkal többet használt, mint a menyhit annak munkája másik része ártott.

Kezünkben a bibliával, bátran oda lépünk valamennyi egyetem — a tizenkilencedik század minden tudóstársasága elé, s kihívólag azt merjük mondani: tessék a szentírás valamennyi csodája közül egyet, bár a látszólag legkönnyebbet kiválasztani, s nekünk annak természetes magyarázatával szolgálni! Részünkről csak két, igen méltányos föltételt kötünk ki u. m. a) a bibliai elbeszélésből nem szabad semmit elvenni, sem hozzá adni; b) a magyarázat végével kísérletet kívánunk; a csodát, ugyanazon körülmények között, ugyanazon eszközök felhasználásával ismételni sziveskedjenek. Gondolom, sőt tudom, hogy erre a tudós uraknak nem lesz kedvük!

Avagy ma talán ismerjük a Krisztus kortársai előtt ismeretlen, azon természeti erőket, törvényeket, melyek segítségével az ember egyetlen *szavával* súlyos betegségeket gyógyíthat, halottakat támaszthat fel? Ismerik-e orvosaink annak titkát: hogyan lehet minden betegséget, egyszerűen az által, hogy kezünket a szenvedőre teszszük, vagy pusztán parancsszóval eltávolítani? Tengerészeink egy szó, egyetlen mozdulat által képesek-e a szeleket és tengereket engedelmességre bírni? Megsokasíthatjuk-e a kezünkbe vett csekély kenyeret úgy, hogy sok ezren jól lakjanak belőle?

A mi Krisztus idejében csoda volt, most is az, mindig az is marad; mert a természet hatalma, s a mindenható Isten hatalma, örökké különbözni fognak egymástól.

Hogy a tudós urak, a csodáknak ellentük bizonyító erejétől menekülhessenek, a tudatlanság éjszakájába vonulnak. Úgy tesznek mint a strucz-madár; fejüket a homokba dugják, hogy ne lássanak. Elismerjük — azt mondják — hogy az *ugynevezett* csodákat még eddig nem sikerült megmagyarázni; nem sikerült azért: mert még *nem ismerjük* a természet minden erejét, titkait, törvényeit. Azonban eljön majd az idő, s úgy hiszszük nem is messze van már, midőn a természet erőivel, törvényeivel megismerkedünk, s akkor a csodák önkénytel-

enyésznek. Valóban furcsa! Azt hiszitek tehát, vannak a természetnek titkos törvényei, olyan titkos törvényei, melyek az eddig ismert törvényekkel homlokegyenest ellenkeznek? Hiszen, ha ez állana, egyik törvény a másikat megsemmisítené! Hiszen akkor a természetnek egyáltalán nem lehetne semmi törvénye, működésében nem lehetne semmi rendszer, következetesség, biztosság!.. Hogy férne az össze: hogy például a természet egyik törvénye szerint, ha sarat dörzsölünk a jól látó ember szemébe, az *árt* neki, sőt attól meg is vakulhat; ellenben meg másik törvény szerint, ugyanazon sártól, ugyanazon műtét által *meggyógyul*, látását visszanyeri!!

És lám, a természet csodaművelő titkos erőit mely homály fedi el szörnyű tudósaink szeme elől! Holott azok mind, kik csodákat műveltek, *okvetlenül* ismerték őket, mert hisz csodáikat azok segítségével cselekedtek! Több már 3 ezer événél, hogy Mózes meghalt; a próféták, Krisztus és apostolai réges-régen letűntek a világ szinpadáról; ők, és annyi sokan, kik csodákat tettek, *ismerték* a természet ama titokszerű erőit, jóllehet szerinted a tudatlanság setét századaiban éltek, . . és te, te, a tizenkilencedik század borzasztó módon felvilágosodott magas miveltségű fia, te nem ismered őket, még *most sem* ismered őket!?. . .

Ismerd el hát legalább azt, hogy mind, vala-

kik csodát cselekedtek, *többet tudtak* e tekintetben mint te, ismerd el, hogy nagyon felvilágosult. sőt Istentől ihletett férfiak voltak!

Valóban nagyon furesza az is, hogy a természetnek ama titkos erői, törvényei, melyeknek *állandóknak*, s a természet ismert törvényei módjára *folyton* működésben lévőknek kell lenniök; tényleg mégis *csak akkor* hatnak, működnek, tesznek, ha *egy-egy csodatévő* ember hozza őket mozgásba! Te például ezerszer belekiálthatsz elhunyt anyádnak sirjába: anyám! kelj fel! mind hiába lesz az... a természetnek általad *ismert* szigorú törvénye maratalékát vissza nem adja soha... soha... De ha Krisztus a természetnek általad *nem ismert* törvényéhez folyamodik és leszól Lázár sirjába mondván: Lázár kelj fel! akkor Lázár szép engedelmesen, azonnal fölkel. — Hiszed ezt?! Óh akkor te sokkal könnyen hívőbb, hiszékenyebb vagy mint én, én, ki a valóságos csodákat fogadom el, azokat hiszem.

Fejezzük be okoskodásunkat. Krisztus csodáinak történelmi s bölcselmi igazságát *nem lehet tagadni*. Mig azonban az apostolok, a szentek Krisztus nevében, Krisztus neve által tettek csodákat, addig Krisztus tulajdon *mindenható hatalma* által művelte csodáit, művelte pedig a természet *minden országában*. Bebizonyította tehát, hogy Isten, hogy minden teremtménynek ura, s azért joggal mond-

hatá: ha szavaimnak nem hisztek, legalább cselekedeteimnek higgyetek, mert azok bizonytságot tesznek felőlem. „Mert a cselekedetek, melyeket atyám adott nekem, hogy azokat elvégezzem, — azon cselekedetek, a melyeket én cselekszem, bizonytságot tesznek felőlem “ (sz. János 5. 36.)

Midőn a zsidók borzasztó elfogultságuk- és vakságukban Krisztus csodaműveit Beelzebubnak tulajdonították, Krisztus olyan csodát helyezett kilátásba: melyet minden esetre csak az Istenségnek, az élet és halál urának lehet végbe viinni. E nagy csoda alatt, „*harmadnapon hallottaiból*“ való feltámadását értette. A biztosság, melylyel e csodájára hivatkozik; a bizalom, melyet az azt követő eredménybe helyez, oly rendkívül nagy, hogy elmondhatjuk, miszerint páratlanul áll a történelemben. Egyrészt: a halott kortársai elámitására, megcsalására, semminemű mesterfogásokkal nem élhet; másrészt meg: ha e kilátásba helyezett csoda be nem következik, egész vállalata mindörökre megbukik, sőt a világtörténelem, Krisztusra a legsetétebb gyalázat bélyegét nyomja. Ha tehát Krisztus halottaiból *valóban feltámadott*, ki mer még akkor is Istenségében kételkedni; ki vonhatja kétségbe azt, a mit esküvéssel állított maga felől, t. i.: hogy ő csakugyan Isten?! A Krisztus feltámadásáról szóló tan, e szerint döntő, *Krisztusra-, s az egész ke-*

reszténységre nézve. Azért kell, hogy azt a lehető legmélyebb alapossággal tárgyaljuk. A tárgy döntő fontossága-, s tárgyalásunk alaposságával arányban álló figyelemmel sziveskedjenek tehát a következő fejezetet olvasni.

VII.

Krisztus feltámadása.

Mielőtt a dologhoz fognánk, szükséges erős történelmi alapot, olyan alapot keresnünk, melyet lábaink alól egykönnyen el nem ránthatnak, s arra helyezkednünk. Az érdekllett felek, minden párt. keresztények, zsidók. pogányok, megegyeznek két pontban; s e két közös megegyezési pont az:

a) *hogy Krisztus a keresztről levétetvén egy sziklasirba helyeztetett és;*

b) *hogy harmadnap mulva nem volt már a sirban.* Tehát Krisztus testének a *sirba helyezése,* és abból való *eltünese* minden oldalról *elismert,* sőt *bizonyított két tény.* Vizsgálódásunknak egész folyama alatt, e két, kétségbe vonhatlan tény, nem szabad szem elől tévesztenünk. — Az a kérdés merül fel önkényt: *hogyan került ki Krisztus teste a sirból?* Nyilván vagy *idegen erők,* vagy *saját ereje*

hozta ki belőle; — harmadik eset nem is képzelhető. Ha azonban *saját erejénél* fogva tűnt el a sirból, még egy kérdés támad, u. m. ez erő *emberi, természetes, vagy isteni, természetfeletti* volt-e? E szerint Krisztus testének a sirból való eltünése, háromféleképen magyarázható. A három magyarázat minden kigondolható föltevést, véleményt (hypothesist) magában foglal s kimerít. — Mindegyik magyarázási módnak megvan a maga pártja, megvannak a maga védelmezői.

a) A zsidók azt mondják: Krisztus testét idegen erők, *tanítványai távolították el a sirból.*

b) A pogányok,—mely elnevezés alatt a modern rationalistákat kívánjuk érteni — azt tartják: Krisztus nem is volt meghalva; csakis mély ájulásba merült; melyből a sirban felocsudván: *saját, természetes emberi ereje segélyével hagyta el azt.*

c) A keresztények végre azt állítják: Krisztus isteni természete, isteni ereje által, életre keltette emberi természetét, s így: *tulajdon isteni erejével kelt fel sirjából.*

Méltóztassék figyelembe venni, hogy e kizárólag lehetséges, elképzelhető három vélemény közül: minden *egyik* teljesen kizárja, megczáfolja, a *másik kettőt*. Mivel pedig a test eltünését *mind a három bizonyítja*, természetes: hogy mihelyest ez állítások kettejét, kézzel foghatólag *hamisnak*

bizonyítjuk, a *harmadik* minden bizonyítás nélkül is *kétségkívülivé válik*.

Vegyük bonczkés alá legelőször is a legujabb, mert csak a mult század végén keletkezett nézetet, véleményt, az új pogányokét, a racionalistákét.

1. Azt mondják: Krisztus *meg sem is halt*, tehát nem *támadhatott* fel halottaiból. — Hogy valaki csakugyan meghalt-e vagy nem? történelmi, historiai kérdés. Az e fajta kérdéseket pedig nem lehet amugy könnyű szerével, egyszerű állítás vagy tagadás által megoldani. Megoldásuk csak hiteles, kétségbevonhatlan bizonyítványok nyomán lehetséges.

A felületes eljárás végkép megfosztana a historiai alaposságtól, biztosságtól. Azt kérdem tehát a racionalistáktól: vannak-e hiteles bizonyítványaik, olyan alapos okmányaik, melyek által Krisztusnak a kereszten történt, eddig az egész világ által *valóságosnak* hitt halálát, kétségbe vonhatnák, *tévedésnek bizonyíthatnák*? Kérdésemre válasz helyett csak nem fognak hivatkozni a nyomorult férczműre, melynek czíme: „*Enthüllungen über die wahre Todesart Jesu?*“ E mű ugyanis nem mást leplez le: mint szerzőjének irtóztató ostobaságát; nem mást bizonyít: mint iszonyu lelkismeretlenségét, mely ráviszi: hogy a tudatlan néptől hitét akarja elrabolni. Önöknek tetszik 18 száz esztendő után egy 18 száz esztendeig kétségtelen igaznak hitt

tényt tagadni, s azt hiszik: a puszta tagadás elég,
 azzal meg van minden? Nem oda Buda! Azt állit-
 ják önök: Krisztus nem halt meg a keresztfán.
 Hol halt meg tehát? Tessék meghatározni halálá-
 nak más idejét, módját? Sziveskedjenek nekem erre
 felelni! Semmi válasz!.. néma hallgatás!! Ha a
 Jeruzsálem melletti szent sir, melyhez az egész
 világból annyi zarándok járult, melyért annyi vér
 folyt, nem *egyedüli igazi sirja* Krisztusnak, *hol*
van az igazi, hol van a másik? Erre az *egy-*
szerű kérdésre is hallgatással felelnek?! Ha vala-
 mely peres ügyben az egyik fél, elég szemtelen
 volna arra: *hogyan ily készületlenül jelenjék meg a*
biróság előtt, okvetlen kiutasítanak a gyűlésterem-
ből, sőt azon kívül, a csöcselék hahotája fogadná
 Hanem hát az önökféle emberek törődnek is vala-
 mivel! Az igazságot talán komolyan kutatják? Soha!
 Beérik vele, ha merész, szemtelen föllépésük, alap-
 talan tagadásuk által a hig velejűekben kétséget
 kelthetnek, ha megingathatják a gyenge lelkűek
 hitét. Ámbár az eddig mondottakból kilátszik, hogy
 állításuk merőben légből kapott, alaptalan; hazug
 voltát mégis határozottan, világosan be fogom
 vitatni.

Krisztusnak a keresztfán történt *valóságos*
haláláról, nem csak a négy evangélista, hanem
 minden író, ki a kereszténységről valaha irt, legyen

az keresztény, zsidó, mohamedan vagy pogány, kivétel nélkül tanuskodik. 18 száz esztendő mult el, s e hosszú idő alatt senkinek sem jutott eszébe, Krisztus halálát tagadni. Krisztus valóságos haláláról tanuskodnak *a katonák is*. Küldetésük vala a keresztrefeszített háromnak halálát siettetni, az által, hogy csontjaikat összezuzzák. Kettőnek csontjait összetörték, Krisztusét *nem*, mert látták, *hogy fölösleges*, mivel meg volt *már halva*. Hogy azonban valamiképp ne csalódjanak, hogy haláláról egészen *biztos hirt* vihessenek; a katonák egyike lántságát oldalába szurá, úgy, hogy a sebből azonnal vér és víz ömlött ki. Ez a seb oly nagy vala, hogy Tamás a hitetlen azt mondhatá: „Ha csak nem látom a szegek lyukait kezeim, s nem bocsájtom ujjamat a szegek helyébe, *kezemet pedig oldalába*, nem hiszem.“ (Szt. János 20. 25.) A Gröne testvérek, kik *protestansok* és híres *orvosok* voltak. midőn az új pogányok ezen hypothesis fölmerült, e sebről szóló alapos, s terjedelmes tanulmányt közlöttek; bizonyítván: hogy Krisztus meg volt halva, *mielőtt* ezen seb ütöttett rajta; de ha nem lett volna meghalva, e sebre *okvetlen be kellett következnie a halálnak*. Krisztus valóságos haláláról tanúságot tesz végre: a *római százados*, kinek *hivatalos megbízása volt*, Krisztust *kivégeztetni*; midőn később előljárói kérdőre vonták: miként járt el kötelessé-

gében? — *hivatalos jelentést tett Krisztus valóságos haláláról.*

Krisztus haláláról tanuságot tesznek továbbá. *jó barátai*; Nikodemus, ki *tanító* vala Israelben, és arimathiai József, igen tekintélyes férfiú, ki Krisztus testét levette a keresztfáról, — mi okvetlen a testnek nagy megrázkódtatásával járt. — Jelen vala Mária, Krisztus anyja, János, az úr kedvencz tanítványa, s a jámbor asszonyok. Mind ezek gyengéd kézzel a vért testéről lemosták, — mi közben a testet kétségkívül forgatni kellett — zsidó szokás szerint a temetésre elkészítették, el is temették. A jó barátok szeme, de különösen a szerető anyáé, igen élesen lát, megfigyel mindent, mikor arról van szó hogy azt, kit oly hön szeretett, el kell takarítani. Hát ezek mind csalódtak volna-e? Azt a Krisztust temették-e el, ki meg sem halt?

Vége *tanuskodnak* Krisztus haláláról: legelkeseredettebb, legnyiltabb *ellenségei*, kik Pilátus által felhatalmaztatván lepecsételték sirját, s öröket állítottak melléje. Minden kigondolható csalásnak elejét akarták venni; ki tehetné fel hát róluk, hogy oly ügyetlenek voltak, s előbb *valóságos haláláról szemlátomást meg nem győződtek?*

Krisztus valóságos halála, a leghitelesebb tanuk által minden oldalról úgy be van tehát bizonyítva: miszerint bátran azt mondhatjuk: az egész világtör-

ténelemben egyetlen egy embernek halála sincs oly kétségtelenül bevitatva, mint Krisztusnak a keresztfán történt kimulása. Mivel az új pogányok, — racionalisták, — halálának sem más idejét, sem más helyét, sem más nemét megjelölni nem képesek; okvetlenül azt kell állítaniok: *hogy Krisztus egyáltalán meg sem is halt.* Hová lett tehát, mióta a világ szinpadáról letűnt, *hol rejtőzködik?*

Állításuk azonban nem csupán *nem igaz*, hanem phisikailag *lehetetlen* is. Krisztus teste zsidó szokás szerint lőn eltemetve. Azaz: karjait a test mellett mereven lenyújtatták, s aztán az egész testet *szorosán* lepedőbe takarták. Fejét ismét más vászon-neművel kötötték be. Az egyiptomiaknál szokásos bebalzsamozás helyett, divatban volt, a halott mellé nagymennyiségű erős keneteket, fűszereket eltemetni. Krisztus testéhez 100 fontot mellékeltek. Tegyük már az így ellátott testet szűk koporsóba, olyanba, melynek födele is kő, helyezzük sziklaüregbe, mely szűk, annyira, hogy csak is egy test fér meg benne, zárjuk be végül az egészet nehéz kőajtóval. Engedjük meg, hogy kit így eltakarítunk, még él, sőt ép, egészséges, erejére nézve valóságos óriás. Vajjon képes lesz-e csak megmozdulni is? Képes lesz-e a koporsó födelét leemelni, az ajtót feldönteni, s titkon elosonni? A „*Leleplezések*“ szerzője, azt mondja: Krisztus a jeruzsálemi *szabadkőmives-páholy*nak

volt tagja, s a kőműves-testvérek siettek segítségére!! A szabadkőművesek ugyanis nagy mesterek, sok mindenféle cselfogáshoz és titokhoz értenek! A mély ájulásba merült Krisztusnak valami — meg nem nevezhető — föltámasztó-port adtak be! Hozzá teszi azonban — nagy bölesen — a szerző: miszerint e pornak leginkább „a napkeleti tartományokban van hatása!” Hát, kérem! így is lehet történelmet írni?...

Térjünk át a zsidók állítására.

2) A zsidók azt mondják: Krisztus valóban, csakugyan meghalt. Tanítványai azonban ellopták a testet, s ráfogták: *hogy úgy támadott fel halottaiból.*

A zsidók tehát szintén *tényt* emlitenek, azt, hogy Krisztus testét a tanítványok *ellopták*. A tény bebizonyítására tehát nekik is tanukkal kell előállaniok. Kik tehát tanúk? A katonák, kik a sirt őrizték. És vajjon mit mondanak, bizonyítanak? „Mig mi aludtunk, eljöttek a tanítványok, s elvitték a testet.” — Ezek ugyancsak csodálatos örök voltak! Alszanak, a helyett, hogy örködnének, *de alva is látják*, mi történik, s egész határozottsággal megjelölik a személyeket, kik a lopást elkövették!

Más örök, csakis annyit mondhattak volna: mielőtt elaludtunk — ha már okvetlenül szükséges, hogy az örök aludjanak — a sir zárva, s a test még benne vala. Mire azonban felébredtünk, a sir

nyitva és üres vala. Ezt valahogy még csak el lehetne hinni. A ki azonban többet mond, mint a mennyit tudhat az nyilván *hazudik*, s valaki *alvó* tanukra hivatkozik, *maga sincs* egészen *ebren*. Ugy intézkedik az isteni gondviselés, hogy ki az igazság elől menekülni akar, a nevetségesnek örvényébe bukik. A zsidók *csakis* *alvó* tanukat használhatnak. Mert ha az örök azt mondanák: *mig* *örködtünk*, *ebren voltunk*, *eljöttek* a tanítványok stb.“, az egész história nem érne semmit. A zsidók bizonyítása tehát formailag is oly hibás, hogy azt semmiféle törvényszék el nem fogadhatná.

Azon felül magában tekintve a) *moraliter*, b) *phisice*, lehetetlen.

a) *Moraliter* azért: mert az apostolokat egészen más színbe állítja, mint minőknek a világ ismeri őket. A világ ugyanis azt tudja felőlük: hogy egyszerű, félénk, de becsületes emberek voltak, nem képesek arra, hogy ilyen nagy, Isten és ember ellen való gagszágot kövessenek el. De micsoda okuk is lett volna elkövetésére? Ha ugyanis Krisztus csakugyan föl nem támadott volna halottaiból, akkor őt s egész vállalatát, minden ígérését, a kilátásba helyezett javakat, a sir homálya fedi, s örökre fedi; akkor ő, kiért *mindent elhagytanak*, a leggyalázatosabb csalást követte el rajtuk. Holt tetemével ugyan mire is mehettek volna? Talán a világot akarták

vele csalni? Talán nagy nyereséggel kínálkozó vállalat volt reájuk nézve Krisztus tanának hirdetése? Avagy nem tudták-e jól, hogy a zsidók és pogányok részéről mi várákodik ezért rájuk? Tudták, sajnos! tapasztalásból tudták!! Azon világos öntudattal cselekedtek tehát, melyet szt. Pál kifejezett, midőn így irt: „Ha pedig Krisztus föl nem támadott, hiába való a ti hitetek; minden embereknel nyomorultabbak vagyunk.“ (Sz. Pál I. Kor. 15. 17. 19.) Valóban, mi is várt reájuk egyéb: mint e földön folytonos munka, szenvedés, üldöztetés, halál; és a más világon? Ezért lopták volna-e el Krisztust?

Azonban a zsidók állítása, anyagilag, phisice vévén fel a dolgot, szintén tarthatatlan.

b) Ugyanis, az ilyen óriási csalás tervezése- s keresztülviteléhez, sok egyén szoros egyetértésére s mély titoktartásra vala szükség. Kiknek bele kellett avatva lenniök, nem voltak körmönfout gazemberek, gyakorlott csalók; több asszony — kik, ugy véljük, nem tudnak titkot tartani — is vala köztük. A történelemből tudjuk, hogy ez egyének mind, következetes, kemény üldözésnek voltak kitéve; s azért, mert a feltámadott Krisztust hirdették, legkegyetlenebb halállal végeztettek ki. Mégis e bűntársak közül soha *egyetlen egy* is, sem csacskaságból, sem irigységből, sem pénzvágýból, sem nagyra

vágyásból, sem a kín- vagy a haláltól való félelemből, a vele közlött titkot el nem árulta? És a család *tervezésénél* biztosan lehetett volna már erre számítani?

Lássuk azonban e lopás *lehetetlenségét, a kivitel lehetetlenségében*. Krisztus sirja közel volt Jeruzsálem egyik kapujához. Az idő husvétáján vala, mikor minden felnőtt zsidónak tartozó kötelessége volt a nyolcz napos ünnepre Jeruzsálem városába fölmenni. A város, képtelen volt az idegenek ropant számát befogadni, egész környékét ellepték a kívül tanyázók sátrai. Az ember-tömeg folyton ideoda hullámozott. Az órállomásokat a tömeg nagy sokasága miatt, mindenütt legkevesebb négy ember tartotta elfoglalva. Péterről tudjuk, hogy noha lánczokra volt verve, mégis *tizenhat* katona őrizte börtönét. Egész bizonyossággal föltehetjük tehát, hogy Krisztus sirját, ellenségei *erős őrséggel* vették körül. Hogyan tehetjük már fel az apostolokról, azon apostolokról, kik Krisztus elfogatásakor azonnal, mind *megfutottak*; azon apostolokról, kiknek feje, legbátrabbja, egy *szolgáló szavára megtagadta* az urat, hogyan tehetjük fel — mondom — ezekről, hogy egy *holttemért* a maguk világos veszedelmére és kárára, ilyen merész nyaktörő vállalathoz mertek volna fogni? Hogyan lehet föltenni, hogy e vállalat *sikerült* is nekik?

Vizsgáljuk meg továbbá, a zsidók eljárását. Az örök, — vallomásuk szerint — elaludtak, tehát *nagy hibába estek*. Vajjon ezért érte-e őket büntetés? Nem! — Az apostolok — ha Krisztust ellop-ták — bünt követtek el, sokkal nagyobb bünt, mint a melyért Krisztust keresztre feszítették. Vajjon ezért megbüntették-e őket? Ismét nem! Kényszerítették-e őket arra, hogy az *elorzott tetemet visszaadják*? Nem! A zsidóságot és Pilátust nyilván vádolták arról: hogy az Istenfiát megölték; ezereket meg ezereket térítettek át az új hitre. Vajjon valaki gá-tot vetett-e nekik? Nem! A nagy tanács beérte azzal, hogy az apostolokat megvesszőzteté, s meghagyá nekik: miszerint Krisztusról senki előtt se merjenek beszélni. Mily határtalanul kegyesek, mily szelídek voltak!!...

Szóval, a zsidók egész *eljárásából* kilátszik, hogy: *maguk sem hitték el, a mit állítottak*. Azért ne vegyék nekünk rossz néven, ha mi sem hiszszük el.

Ránk nézve azonban, a jelen esetben állít-suk mégis igen fontos: mert három nevezetes do-logról tesz tanuságot, u. m.: a) Krisztus valóságos *haláláról*; b) arról: hogy a sirt csakugyan *őrizték*, és végre: c) hogy ennek daczára a tetem *mégis eltűnt*. Így a játék részünkre nagyon meg van köny-nyítve. Mert a zsidók a rationalistákat; a rationa-listák ismét a zsidókat küzdvén le; világosan áll az:

hogy a test *csakugyan holt vala*. De, mert a sirból mégis *eltűnt*, az eltűnés pedig csakis a keresztények által tanított módon *volt lehetséges*, kétség kívül a mienk a *győzelem*; s így a föltámadásról való *tanításunk minden habozás nélkül eljogadható*.

Főlösképpen e tan hitelességére nézve, egyet-mást mégis jónak látunk még megemlíteni. Krisztus előre megmondotta, megígérte azt. *hogy föltámad*. A mint mi ismerjük Krisztust, föl kell róla tennünk, miszerint tudta: hogy a föltámadásra nézve adott szavát meg is tudja, de meg is akarja tartani. Különben határozott, önkényt tett, de *meg nem tartott* nyilatkozata által becsületét, vállalatát, egészen tönkre tette volna. — Daczára azonban *világos* ígérétenek, tanítványaival csak nagy nehezen lehetett elhíttetni, hogy *valóban föltámadott*. Az első hirt, melyet erre nézve hallottak, üres, *haszontalan beszédnek tartották*. Midőn az úr megjelent közöttük, azt hitték, hogy *kisértetet látnak*. Csak később, azután hittek, miután ujjakkal érintették, beszéltek vele és látták, hogy eszik. A távollevő Tamás megérkezvén, mindent elmondottak neki, s *nem ad vala szavaiknak hitelt*. A sebhelyek érintése által, maga akart a személy *ugyanazonosságáról* meggyőződni. Krisztus 40 nap alatt többször megjelent övéinek; hol éjjel, hol nappal; majd zárt helyeken, majd a nyílt mezőn; hol egyes személyeknek, hol meg összes tanítványai-

nak ; majd meg nagy tömegeknek „több mint ötszáz atyánkfíának egyszerre.“ (Sz. Pál Korr. 1. 6.) jelent meg, országáról szólván hozzájuk. Szent János apostol tehát joggal mondhatá : „a mi kezdettől volt, a mit hallottunk, a mit szemeinkkel láttunk, a mit néztünk és kezeinkkel tapintottunk, azt hirdetjük nektek.“ (Sz. Ján lev. I. 1. v.) Valamely tény hitelességének megállapítása körül, lehetetlen, nagyobb *ovatossággal, körültekintéssel*, kritikával eljárni, mint minővel az apostolok s az első keresztények eljárának.

Érdekükben feküdt talán, hogy önmagukat ámitsák, másokat megcsaljanak? Hisz tudjuk, hogy Krisztus feltámadása rájuk, és követőikre nézve merő nehéz kötelességeket rovott; ismerjük életüket, szenvedésüket, gyászos, véres halálukat. Valaki annak sem hisz, ki állítása mellett *vérével* tanuskodik, vajjon kinek ad az még hitelt? Csakis a *feltámadott* Krisztus volt képes, a szétszaladt tanítványokat újra *összevűjteni* ; kizárólag feltámadása volt képes rábirni őket arra: hogy hősiesb önfeláldozással álljanak meg *ügye* mellett, mint minővel halála előtt *személye* mellett megállottak. Művének újból való felkarolását, keresztülvitelét, s 18 száz esztendőös fentállását, csupán feltámadásából lehet magyarázni. Ha Krisztus föl nem támad, vele együtt, egész vállalata, örökkön örökre a sirban marad.

Oly kétségtelen bizonyos tehát, hogy Krisztus feltámadott, a mily bizonyos, hogy a kereszténység áll. „Egy ismeretlen“ — der Unbekannte — töredékes irataiban mégis azt kérdezi Lessing szerint: miért nem járult Krisztus feltámadása után a nagy tanács elé; miért nem kért hivatalos, hiteles bizonyítványt arról: hogy valóban feltámadott; hogy ez által tanítványainak a népek előtt hitelt szerzett volna? — Lám, lám! szellemű emberek agyából milyen okos gondolatok kerülhetnek ki! — Hát talán nem tudta a bölcs tanács, hogy Krisztus feltámadott? Azt kétségkívül tudta: hogy Krisztus valóban *meghalt*; valamint azt is: hogy *nem tanítványai távolították* el a sírból. Tudta tehát azt: hogy Krisztus *szavát beváltotta*. Szent életéért, a képmutatók és irástudók gunyval, rágalommal illették; isteni csodáit Beelzebubnak tulajdonították; Lázárt, kit feltámasztott vala, újból meg akarták ölni. Hátha Krisztus megjelent volna közöttük, nem találtak volna ellene új kifogást? Nem leendettek készen, új gonoszság elkövetésére? — Csalódik, ki azt hiszi: mintha az Istennek *kötelessége* volna azt, ki hinni nem *akar, erőszakkal is rábírni* a hívésre. Ha az *ész* követéseinek valamely *észszerű* hit elfogadására nézve Isten eleget tett, bölcsesége az embert *szabad akaratára, saját felelősségére hagyja*. A *felelősséget* azért, hogy ho-

gyan él szabad akaratával, — az emberre háritja. — Hogy pedig az úr csakugyan felelősségre vonta Izraelt hitetlenségeért, azt, a ki akar látni, láthatja, ama nép történelméből, ha figyelemmel kíséri Krisztus halálától, mind e mai napig.

A „töredékek“ írójának abbeli ötlete: hogy az apostoloknak Krisztus feltámadásáról írásbeli, Pilátus aláírásával ellátott bizonyítványt kellett volna kérni, s így kellett volna prédikálásukat törvényesíteni, — közel jár az örültséghez. Ha ugyanis a tanács és Pilátus keresztényekké lettek volna, a bölcs író és a vele egyszerűek, rá sem hederítenek bizonyítványukra. Az általuk kiállított hivatalos okmányt, apokryphnak mondják, és kétségkívül elvetik: mert hisz azt föl sem lehetne tenni okos emberekről, minők a tanácsban voltak, miszerint olyan okmányt állítsanak ki, mely *ellenük* bizonyít, s mely által a Krisztuson elkövetett gyilkosságot országvilág előtt *elismerik és bevallják*. Ha pedig nem térnek át a kereszténységre, hanem előbbi hitetlenségükben megmaradnak, — a mint megmaradtak — akkor meg mi sulya leendett bizonyítványuknak? Volt-e csak kilátás is arra, hogy adjanak? Mondhatom, hogy különben is nagyon ügyetlen fogás a hitetlenek részéről, midőn a kereszténynek vallása mellett való bizonyágtételét kétségbe vonják, elvetik; s azt várják s követelik, hogy zsidóktól és po-

gányoktól mutasson fel vallását hitelesítő bizonyítványokat.

Valamely bizonyítvány akkor lehet *kétes hitelű*, mikor *szenvedélyek* izgatnak megírására, és megírásáért *haszon* van kilátásba helyezve. Ha tehát a keresztény bizonytságot tesz hite mellett, lehet-e gyanúsítani? Hiszen mi mindnyájan, mikor a kereszténység *mellett*, egyuttal magunk *ellen* tanuskodunk, mert a kereszténység az emberi szív minden *szenvedélyének hadat üzen*. Az apostoloknak s első keresztényeknek a kereszténység mellett való tanuskodása, talán jövedelmezett valamit? Igen, azt, hogy rokonok és atyafiak megtagadták- megvetették őket; azt, hogy a hatóságok, mint a jog őltalma alatt nem álló, államveszélyes, elvetemült lényeket, üldözöbe vették, és halomra gyilkolták őket.

Ha mindennek daczára, a hitük mellett való bizonytságtételt kétségbe vonjuk, semmibe sem veszszük, hová fogunk vajjon fordulni az igazság megtudhatása végett? Talán ellenségeikhez? Igaz az, hogy a tény, melynek igazsága mellett barát és ellenség *egyiránt* tanuskodik, *kétségbe vonni nem lehet*. Azonban az ellenség bizonyítványa *okvetlenül szükséges-e*? Lehet-e, szabad-e azt követelnünk? Lehetséges-e — hogy a szóban forgó eset mellett megmaradjunk — miszerint a zsidó vagy pogány, nyílt tanuságot tegyen Krisztus *feltámadásáról*, s

ennek daczára mégis az maradjon, a mi volt, zsidó vagy pogány? . . . Micsoda nyomatékka! érvénytelen birna egy *ilyen* embernek bizonyítványa?

Nem bizonyítványt, más, sokkal biztosabb és sikeresebb eszközt adott az ur apostolainak, maguk és tanításuk meghitelesítésére. Adta a hatalmat: csodákat művelhetni, mint ő művelt; a kegyelmet: szentül élhetni, mint ő élt; az erőt: hősileg halni meg, mint ő meghalt.

Krisztus feltámadása hitünk alapja, minden reménységünk biztos záloga. A feltámadáson, Krisztus istenségének *leghitelesebb bizonyítványán*, mint alapon—nyugszik a kereszténység egész épülete. Ezen alap nélkül, a kereszténység létezése lehetetlenség. Ha sirjában Krisztus az enyészetnek esik martalékkul, a kereszténység eszméje is örökre holt marad. De él az, mert Krisztus él, mert Krisztus feltámadott, 18 száz esztendeje már, hogy daczol a megsemmisítés minden kísérletével, mert Krisztus nem semmisült meg, hanem feltámadott. *És nem fog kihalni, meghalni a kereszténység soha,—mert a feltámadott Krisztus sem hal meg többé soha.*

VIII.

Z á r s z ó.

Foglaljuk össze röviden, mit eddig mondtunk. Krisztus nem csak beszédeiben igen gyakran, hanem az ítélőbíróság előtt hivatalosan is azt mondta magáról, sőt megesküdött rá, hogy: *ő a szentháromságnak második személye, ugyanazon lényegű az atyával és szentlélekkel; hogy azon második személye az Istenségnek, ki az emberiséget megváltandó, emberré lett.* Ezért, csupán csak az emberiség megváltásáért ment eléje a kínos halálnak. — Ki Krisztus ezen nyílt szavainak nem hisz, tulajdon maga iránt való figyelemből, tiszteletből, kell, hogy megszűnjék magát kereszténynek, Krisztus követőjének mondani. Az ilyenek Krisztustól, mint csalótól, *gyűlölettel*; Krisztustól, mint gyógyíthatlan örült ábrándozótól — *szánalommal, de okvetlen el kell fordulnia.*

Azonban minderre nincs semmi alapos ok. Mert

Krisztus vallomásában nincs semmi, mi nem igaz; nincs semmi, mi a józan észszel ellenkezik. A szentháromságról, a megtestesülésről, a megváltásról szóló tan, igaz hogy *hittitok* — de azért nem *lehetetlenség*. Mit magáról mondott elhihető, annál is inkább elhihető, — mert vallomását vérével, halálával pecsételte meg.

Krisztus személyében sem találtunk semmi olyast, mi vallomását gyanússá tehetné. Ellenkezőleg, jellemének minden legkisebb vonása, szavainak hitelességéről tanúskodik. Élettörténete, melyet a világon való megjelenése előtt sok száz esztendővel Isten a prófétáknak kinyilatkoztatott, valóban istenemberhez megváltóhoz méltó élettörténet. Jelleme, istenember jelleme; tanítása Isten tanítása; csodái, a minden teremtmények Istenének művei; végre feltámadása által bebizonyítja, hogy ő az életnek és halálnak is ura.

Krisztus istensége eszerint minden kétségen felül áll. Nincs igazság, mely minden oldalról, s oly alaposan volna bevitatva, mint ez. Kétségbe vonhatlan tehát, hogy az Isten fia, irántunk való szeretetből emberre lett, — hogy az üdvösségre vezető utat ne csak szavaival kijelölje, hanem példájával is megmutassa? Bizonyos, hogy ő, az ártatlan, önkényt, minden kényszertől menten magára vette bűneink súlyát, sőt bűneinkért halála,

keserves kinszenvedése által eleget is tett. Ki ismeri Krisztust, s *ilyennek* ismeri, és mégis hittel, reménységgel, szeretettel nem csatlakozik hozzá, nem követ-e el valóságos lázadást az Isten ellen? Lehet-e annak az örök üdvösségre csak távolról is reménye?

Krisztus ellenségei hosszú 18 száz esztendő alatt, az ellene folytatott eredménytelen harczba szinte belefáradtak. Kétségbe esve látják: hogy ugynevezett tudományos megrohanásaik által az istenember művét megdönteniök nem lehet; mert az, nem csak ellen áll támadásaiknak, hanem azokat diadalmasan vissza is veri. Azért napjainkban a hadviselésnek más neméhez folyamodtak. Pöffeszkedő göggel ignorálják a kereszténység istenisége mellett harczoló érveket, s egyuttal elvitatják annak az Istentől nyert örök jogait. Már nem *észszel*, hanem a *szenvedelyek összes fegyverzetével* küzdenek a kereszténység ellen. Föl sem veszik az Istent, semmit, mi természetfeletti. Tagadják az ember méltóságát, az embert az állatok sorába süllyesztvén. Nagyon természetes, hogy így az ember utóvégre is elharít magától minden nemesebb gondolatot; lemond a jövőendő eletről, annak javaiban való hitről; lemond az erkölcsi tökélyesbülésről, szóval mindenről, mi nemes; — csakhogy állati vágyait annál féktelenebb módon, bővebb mértékben kielégíthesse. Ha ugyanis az ember, az örök életben való hitét, s a tulvilágon

kilátásba helyezett boldogságnak reményét elvesztette; nem tehet egyebet: *mint hogy itt a földön igyekszik megalkotni magának a boldogság paradicsomát*. Azonban kérdem: elég nagy, elég téres erre a föld? Nem! Nagy Sándor, miután az akkor ismert világnak legnagyobb részét meghódította volna, hallotta egyszer: miszerint lehetséges, hogy a holdnak is vannak lakószai. Sirván sirva fakadt erre, és úgy sir vala, mint a gyermek, azért: mert sehogy sem tudta kigondolni — hogyan lehetne meghódítania még a holdat is. Avagy hol van, mutassatok nekem olyan hatalmas hódítót, ki néhány tartományt nem óhajtana még birodalmába kebelezeni, bár mennyi vérnek, bár mennyi könnynek árán? — A világtörténelem nem mutat korszakot, melyben az anyagi haladásról, az ipar és kereskedelemről, annyit irtak és beszéltek volna, mint napjainkban. Kérdem: az emberiség ki van-e mégis elégitve? . . . A pauperismus rettentő sebének sajkása, idézett-e az emberiség ajkára valaha oly átható jajszót, mint ma? A pauperismus fenyegette-e valamikor a társadalmat a végpusztulás minden iszonyaival úgy, miut ma fenyegeti?

A gazdagok soha sem érik be azzal a mit *szerettek*; a szegények soha sem érik be azzal a mit *élveztek*. És ennek mind így kellett bekövetkeznie . . . mert: mikor a folyton sovárgó szívet

az örökre való javaktól elidegenítették; vágyainak összes szenvedélyességével okvetlen a nyomorult földhöz, e maroknyi röghöz; kellett fordulnia.

Tudta ezt a megváltó istenember, és mivel valóban, igazán, megakart bennünket váltani, — megjelenése alkalmával nem vette magát körül gazdagsággal, gyönyörökkel, dicsőséggel. Szegény vala, nagyon szegény; oly szegény, hogy nála szegényebb — ember nem is lehet! . . . És azért lőn szegénynyé: hogy a szegénységnek *sulját, nyomását*, a gazdagságnak pedig *ingerélt elvegre*. — Szerény, elvonult életmódja, nevelő atyja csöndes műhelyében való *munkálkodása* által, a *nemesség a szentség*, bélyegét nyomta a becsületes *munkásságra*. Szenvedett . . . a *fájdalmak* férfivá lőn, hogy *elvvá-grunkat* megfékezze, és az erkölcsi törvények tiszteletére tanítson. *Engedelmes vala*, mind halálig, egész a kereszt haláláig: nyugodtan tűrte a rajt elkövetett legszonytatóbb méltatlanságokat; hogy bennünket minden jogos *tekintély tiszteletére megoktasson*. Krisztus tehát nemcsak bűneinkért tőn eleget az igazságos Istennek, nemcsak az örök *haláltól* mentett meg; — hanem megmentett azon nyomortól is, mely minden bűnnek hármassággyökere — a kevélység- fősvénység- és bujaságból árad *ideigvaló életünkre*. Így szerzi meg nekünk, — ha követjük -- Isten fiainak igaz *szabadságát*, azon

szabadságot, melyet a szentek élveztek, s az igazán jó keresztények most is élveznek. Mert igaz az: hogy leggazdagabbak a földön mindig azok — kik önkényt lemondanak a *gazdagságról*. Legnyugodtabban, *legboldogabban* azok napjai folynak, — kik *tisztán, mértékletesen élnek*. Legcsendesebbek, *legmegelégedettebbek* azok — kik *szerények*, s alázatosak. Ki Krisztus nyomán nem bír az *erkölcsi szabadság* ezen magaslatára emelkedni, — akár torkig uszhatik a *gazdagságban*, *kéjzönben*, *dicsőségben*, *rab azért*, mégis *rab*, ki nem érzi soha mi a *szabadság*, *boldogság*... Krisztus tehát az örök- és ideig való életre nézve egyaránt megváltója az emberiségnek; *kivüle nincsen üdv, sem a túlvilágban, sem itt*.

A modern államok, napjaink könnyelmű politikusai úgy látszik, mégis az *ellenkezőt* akarják bebizonyítani. Krisztus mellőzésével igyekeznek *üdvöt boldogságot, szabadságot teremteni*. Krisztus által a kereszténységnek adott *jogokat megtagadják*; a kereszténység *üdvös befolyását* a nyilvános életre *lehetetlenné teszik*. Mindent kivetkőztetnek keresztény jellegéből. különösen pedig: *a házasságot, és iskolát*.

Majd meglátjuk mire vezet mindez!

A sima glacékesztyüs forrodalmárok úgy vélik: hogy ez által Isten fenhatósága alól szabadit-

hatják ki magukat; azt hiszik: Isten nélkül is elég erősek, elég bölcsék arra, hogy a nép nagy tömegét fekéntartsák, kormányozzák, s mint valami jámbor juhnyáját — fejhessék, nyirhassák, sőt a csaták vérpadára hurczolhassák....

A halgatagok! keservesen fognak csalódni!!

Mivel a népet, a nagy tömeget földi javaiból kiforgathatják, — ne véljék: hogy hitét, minden reményességét, vigasztalását, szintén sikerül *büntetlenül elrabolniok*? Az a nép, melyet megtanítanak arra: hogy Istent ne félje, ne tisztelje; — talán nekik fog hódolni, őket fogja félni, tisztelni? Verjétek le uraim! az utolsó lánczot, mely még fogva tartja az orosz-
lánt, — senki sem áll jól róla, hogy a legelső alkalmas pillanatban nem titeket rohan meg?...

Mi áltat tudjátok, mivel akarjátok a kereszténység üdvös befolyását helyettesíteni? Rendőrség, katonaság, börtönök, hóhérok által?

Nagy szájjal hirdetett humanitástok eszerint utóvégre is arra megy ki: hogy az embereket elkereszténytelenítitek, szörnyetegekké teszitek — hogy azután a bárdolatlan tömeget — bár kénytelenségből halomra lövethessétek! Az uton, a melyen megindultunk haladjunk tovább... s csakhamar eljő az óra, melyben riad a harezi sip, megindul a harc, a véres harc, — *mindnyájunk végküzdeline, mindnyájunk ellen!*.....

A nemzetiségi elv, a keresztény hon- és felebaráti szeretet helyébe emelve, nem szülhet mást: csak emésztő irtóháborukat, a nemzetiségek egymás ellen való végtusáját.

A feletkezett — helyesebben — *hitnélküli iskola*, vajjon mily gyönyörű nemzedékeket fog szülni? *Hit* nélkül a keresztény *erkölcs* nem képes magát fentartani. *A hit az alap*, melyen az *erkölcsi világ épülete nyugszik*. Döntések meg az alapot, utána szakad az épület — s romjai alá temeti a családot, a községet, az államot. *Család község állam — erkölcs nélkül nem is képzelhető. . . .*

*A polgári házasság, a házasság szentségének profanálása, azt eredményezi: hogy e szentségből egyszerű szerződés, adásvevési szerződés lesz; melyet a felek — kényük- kedvük szerint feloldhatnak. Mire jut, hová süllyed akkor a család?.. Mi lesz a gyermekekből?.. A polgári házasságot csak egy lépés, egyetlen egy lépés választja el a házasság tökéletes megszűnésétől. Egy lépéssel tovább — s ott állunk Vénus oltárai körül; bejelentettünk azon iszonyú állapotba melyben a hímek — a nőszdühbe esett orosz-lánok módjára — megölik egymást a nőnemüekért. . . Okvetlen el kell buknia ekkor a családnak; s család nem levén, hogyan lehessen csak szó is, örökösödési jogról, magánvagyonról? Ha pedig nem lesz magánvagyon, hanem *birtokközösség*, — *commune**

— ki fog e közös birtokban a nehéz- az egész- ségtelen- az utálatot gerjesztő foglalatosságokra vállalkozni? Nem lesz-e mindenki inkább intéző, felügyelő, mint közönséges munkás? Legjobb esetben is a modern elvek oda vezetnek: *hogyan a társadalmat fegyházzá alakítják át, melyet véres szigor tart fent — de csak igen rövid ideig...*

Uraim! politikusok! ne ámítsuk magunkat! — Nincs más, nem is lehet más civilisatiója a világnak, mint az: *melyet Krisztus tanított, melyet a kereszténység terjeszt.* Vessük el ezt, — s azonna nem lesz semminemű civilisatióink.

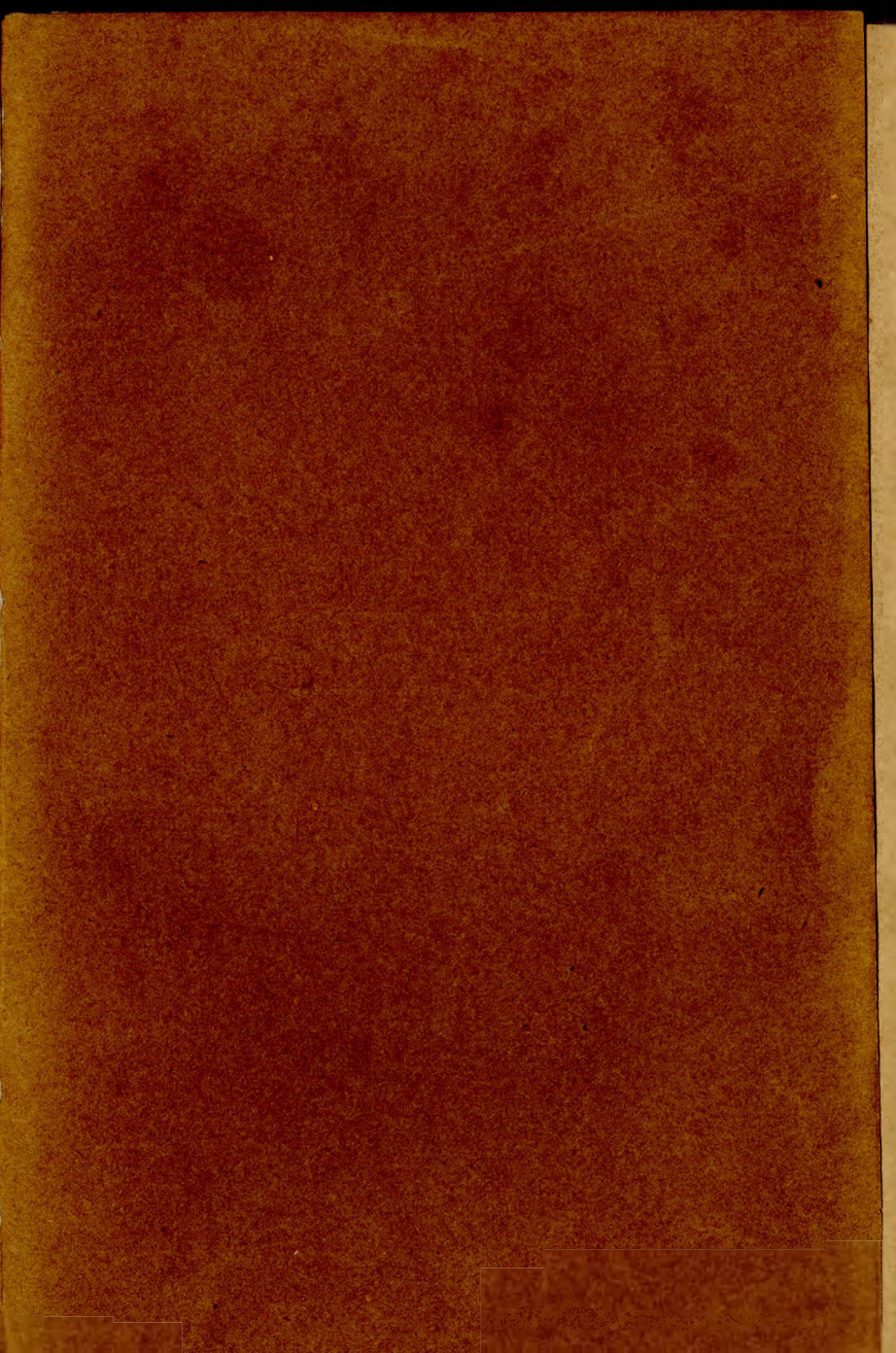
Minden, a kereszténységtől elütő vallás felekezet, — reánk nézve régen meghaladott álláspont. Mert mi, megszűnven keresztények lenni, sem zsidókká, sem mahomedánokká, de még pogányokká sem leszünk *merő atheitsa valik belőlünk.*

Az atheismus alapján pedig nem képes magát a társadalom fentartani.

Két ut van előttünk. *Kell, hogy válaszszunk !!*
Uagy térjünk vissza ismét Krisztushoz — vagy menjük neki... a pusztulás örvényének.

SARTORI KÁROLY könyvkereskedésében Pesten; (városház-tér) KRAUSZ ARMIN könyvkereskedésében Veszprémben; STEINER ÁDÁM kiadó tulajdonosnál Veszprémben; folytonosan megrendelhetni a következő műveket:

- a) Egyesüljünk ! (a hitfelekezetek kiegyeztetését tárgyaló mű) 10 $\frac{1}{4}$ nyolczadrét iv, 148 lap — frt 70 kr.
- b) Elmékedések. 28 n. iv 439 lap 1 frt 50 kr.
- c) Felolvasások. 7 $\frac{1}{2}$ nr. iv 117 lap. — frt 60 kr.

Ára 60 kr.

